

DDG

IN DIENST DER GENEZING
JUNI 2023

In Zijn voetspoor

IN DIENST DER GENEZING | NUMMER 2 -2023

Tijdschrift van Christian Medical Fellowship Nederland

Jaargang 51

Kwartaaluitgave in oplage van 650 exemplaren

ISSN 1382-0656

RedactieWillemien Smelt-Westerhuis (hoofdredacteur) -
Caroline van Lith-Hildering (eindredacteur) - Annet Bos -
Edward Groenenboom - Marije de Jong - Debora van Urk**Overige medewerkers**Maria Kloosterman – columnist
Antje Oosterkamp – columnist
Piet Verhagen – rubriek meditatie**Sluitingdata kopij**Septemhernummer: 15 juli | Decemhernummer: 15 oktober |
Maartnummer: 15 januari | Juninummer: 15 april**Kopij en opgave advertenties**

Willemien Smelt-Westerhuis | E-mail: willemiensmelt@gmail.com

FotocreditsBrandon - Adobe (cover), Di Studio - Adobe (pag. 3), Ck
Lacandazo - Pexels (pag. 4), Pixabay (pag. 6), Kelly Sikkema
- Unsplash / Jocky - Adobe (pag. 8), Karolina Grabowska
- Pexels (pag. 11), Анна Рыжкова - Pexels (pag. 14), svklimkin -
Pixabay (pag. 15), Randy Fath - Unsplash (pag. 16), Benjamin
Davies - Unsplash (pag. 18), konstantant - Adobe (pag. 19),
National Library of Medicine (pag. 21), frimufilms - Adobe
(pag. 23), Markus Spiske - Pexels (pag. 24), tfk - Adobe (pag. 29)**Richtlijnen voor het inzenden van kopij**Aantal woorden per artikel in overleg met de redactie.
Aanleveren bij voorkeur als Word-bestand per e-mail. De
redactie behoudt zich te allen tijde het recht om ingezonden
artikelen te redigeren c.q. in te korten.**Vormgeving & druk**

First Concept Communications | www.firstconcept.info

Grondslag, visie en missie van CMF Nederland De grondslag van de vereniging is Gods openbaring in
Christus, zoals deze in de Bijbel tot ons komt. De visie van de
vereniging is, dat het geloof in Jezus Christus inspiratiebron
is voor de persoon en het werk van de arts. De missie van
de vereniging is haar leden door middel van onderlinge
ontmoeting, bezinning en verdieping toe te rusten om zowel
in hun beroep als daarbuiten aan haar visie inhoud te geven.
De vereniging ziet het ook als haar missie om te participeren
in de internationale christelijke medische gemeenschap.CMF is naast een vereniging ook een netwerk. Mocht je door
persoonlijke omstandigheden behoefte hebben aan steun
van een medelid, kijk dan op <http://cmf-nederland.nl/artsen/steun>. We zullen binnen het netwerk iemand proberen te
vinden die je tot steun kan en wil zijn.Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/
of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de redactie.**Contact CMF Nederland**E-mail: info@cmf-nederland.nl | Internet: www.cmf-nederland.nl
Postadres: CMF Nederland / De Molen 24 / 3994 DB Houten**CMF Nederland financieel**

Informatie over lidmaatschap via het secretariaat.

Bankgegevens: NL42 INGB 0000 0166 27

t.n.v. CMF Nederland te Houten.

Opzeggingen voor het volgende jaar dienen uiterlijk 30
november van het lopende kalenderjaar bij het secretariaat
binnen te zijn.

Losse nummers In Dienst Der Genezing € 7,50

WILLEMIEEN
SMELT-WESTERHUIS

*“Een nieuw gebod geef Ik u,
namelijk dat u elkaar liefhebt;
zoals Ik u liefgehad heb, moet u ook
elkaar liefhebben.” - Johannes 13:34*

D oor wie laat u zich inspireren? In een tijd waarin
iedereen zijn eigen waarheid moet hebben en
vooral wetenschap bejubeld wordt, kan het hebben van
een rolmodel stimuleren om zelf vooruit te komen. De
visie en ambitie van een (al dan niet wereldberoemd)
rolmodel kan helpen om beter een bepaalde koers te
kiezen en daaraan vast te houden, je kunt je optrekken
aan een rolmodel. Voor jongeren is een goed en
betrouwbaar voorbeeldfiguur van grote waarde: niet
voor niets worden rolmodellen soms ingezet in de
hulpverlening rond jongeren in 'probleemwijken'. Als
jongeren zich kunnen identificeren met iemand die 'het
ver gebracht heeft', geeft dat hoop en kracht.

CMF stafwerker Arjen Zijderveld zette een cursus
'karaktervorming' op. Groot Rolmodel daarin is
natuurlijk onze Heer Jezus Christus. In dit nummer vindt
u een samenvatting van een deel van deze cursus.
De basis van de thematiek wordt gevormd door de
vier kardinale deugden: *Prudentia, Iustitia, Fortitudo,*
Temperantia. Niet voor niets zijn deze deugden na de
oudheid niet in vergetelheid geraakt en hebben ze
grote filosofen geïnspireerd. Twee van de deugden zijn
uitgewerkt door Arjen Zijderveld (voorzichtigheid en
matigheid), gepensioneerd chirurg-oncoloog Rick Paul
schrijft over moed. Over het thema rechtvaardigheid
vindt u een hoofdstuk van het lezenswaardige boekje
Toegewijd leven, van Sam Janse e.a.

Naast deze grote thema's vindt u meer inspirerende
'voorbeelden' in dit blad, bijvoorbeeld de Moldavische
arts Ruslan Ridcodubschi in de rubriek *Drijfveren*, of het
verhaal over Elizabeth Blackwell, de eerste vrouwelijke
Amerikaanse arts. U vindt ook een interview door
oud-hoofdredacteur Nico Wolswinkel met inmiddels
emeritus Prof. dr. Henk Jochemsen. ✓

Thema:

4

VOORZICHTIGHEID

Arjen Zijdeveld

8

RECHTVAARDIGHEID EN VRIJGEVIGHEID

Van de redactie

16

MOED OP DE WERKVLOER

Rick Paul

24

MATIGHEID

Arjen Zijdeveld

Rubrieken:

- 7 Van de Bestuurstafel
Cobie Soldaat - van Bruchem
- 13 Buitenlandcolumn - Een schaamtevol probleem
Antje Oosterkamp
- 14 Meditatief - 2 Korinthe 1:8b: Bijna-doodervaring
Piet Verbagen
- 19 Historische artsen - Elizabeth Blackwell
Rianne Wisse
- 22 Drijfveren - Cardioloog in Moldavië
Van de redactie

Overig:

- 26 Interview met Henk Jochemsen
Nico Wolswinkel
- 30 Boekrecensies
  - Het verlaten individu
Marjella Oosterom-Eijmael
  - Arts en Crafts
Rianne Slingerland-Boot
  - De overlevenden
Marjella Oosterom-Eijmael
- 32 Agenda

Voorzichtigheid

ARJEN ZIJDERVELD

Voorzichtigheid
(Latijn: prudentia,

Grieks: phronèsis) is een vertaling van de kardinale deugd *prudentia* die je snel op het verkeerde been zet. Het Nederlandse woord doet denken aan terughoudendheid, een timide houding, aan veilige keuzes, risicomijdend gedrag, enzovoort. Deze

associaties zou deze deugd te veel in conflict brengen met de deugd *fortitudo* (moed). Stel je eens twee dieren voor: de slang en de duif, welk van de twee dieren associeer je met voorzichtigheid? Ik zou allereerst denken aan de duif, maar de betekenis van deze deugd heeft meer te maken met het gedrag van een slang.

SLIM ALS SLAGEN EN EENVOUDIG ALS DUIVEN

Jezus zei eens: “Wees dus slim als slangen en eenvoudig als duiven” (Mattheus 10:16b). Martin Luther King heeft ooit een mooie preek gehouden over deze tekst. Hij wijst erop, wanneer Jezus zijn twaalf discipelen de wereld in stuurt om de komst van het Koninkrijk aan te kondigen, hij eigenlijk twee tegenovergestelde kwaliteiten vraagt. Ze moeten iets van de duiven hebben: onschuldig, argeloos, zachtmoedig. Maar ze moeten ook iets van de slangen hebben: listig, geslepen, sluw en wijs. Deze twee kwaliteiten houden elkaar, volgens Martin Luther King, in evenwicht. Slordig en lui denkwerk (*softmindedness*) leidt tot halfbakken oplossingen, bijgeloof, angst voor verandering en vooroordelen. We hebben de scherpe geest (*tough mind*) nodig van de slangen, maar nooit zonder een zachtmoedig (*tender*) hart, zoals de duiven. Wanneer je alleen een slang bent, maakt dat je koud, afstandelijk en berekenend. Alleen een duif maakt je onnodig kwetsbaar, naïef en zonder daadkracht. Het evenwicht hierin vraagt om wijsheid. Het woord dat wordt gebruikt voor schrander als de slangen (*phrónimos*) is hetzelfde woord dat wordt gebruikt om de sluwheid van de slang in het verhaal van de zondeval te beschrijven. Jezus zegt dus letterlijk tegen zijn leerlingen dat ze, wanneer de situatie er om vraagt, net zo geslepen moeten zijn als de grote verleider in het zondeval-verhaal. Maar dat is niet het enige. *Phrónimos* (listigheid, slimheid, schranderheid) wordt bijvoorbeeld ook gebruikt voor de verstandige man die zijn huis op de rots bouwt (Mattheus 7:24) en het verhaal over de wijze en de dwaze meisjes (Mattheus 25:2).

Voorzichtigheid is niet voor niets één van de vier kardinale deugden. Het is onmisbaar als je wilt groeien als mens en als gelovige. In de klassieke zin heeft voorzichtigheid

Arjen Zijderfeld is theoloog. Hij werkt als studentenwerker voor IFES en is één dag in de week verbonden aan CMF als studentenwerker.

vooral te maken met gedisciplineerd nadenken. ‘Inzicht’, zou mijn vertaling dan ook zijn. Het betere denkwerk waar filosofen zich in bekwamen. Voorzichtig denken betekent: je geeft niet zomaar in het wilde weg overal je mening over, maar je laat je eerst goed informeren, je praat met anderen over het onderwerp, alvorens je beslist hoe te handelen. Veel zorgvuldige (medisch) ethische afwegingen laten zich leiden door de deugd van voorzichtigheid. Maar ook deze deugd laat zich niet versmallen tot ethische beslissingen. Je kunt ook groeien in voorzichtigheid tot een wijs en voorzichtig mens.

Voorzichtigheid past niet bij kinderen. Kinderen zijn nog impulsief en missen de ervaringen en het besef van potentieel gevaar. Wijsheid komt met de jaren zegt men, en dat geldt dus ook voor voorzichtigheid. Groeien in kennis en wijsheid is ook groeien in het besef hoeveel je niet weet. Veel mensen die zich kort door de bocht of ongenueanceerd uitdrukken geven vaak enkel blijk van hun onkunde en onwetendheid over een gegeven thematiek. Voor voorbeelden hoef je maar even wat reacties op sociale media over een willekeurig onderwerp door te scrollen. Ik wil deze deugd graag wat praktisch maken door het te verbinden met drie thema's: met geloof (de bron) met professionaliteit (de beroepspraktijk) en met respect (collegialiteit).

GELOVEN MET VOORZICHTIGHEID ALS GRONDTOON

Voorzichtigheid heeft te maken met respect of zelfs ontzag voor de onherleidbare grootheid en complexiteit van God en de door Hem geschapen wereld. >>

“Wees dus
slim als slangen
en eenvoudig
als duiven

Daarom past deze deugd ook goed bij geloven. ‘*Ontzag voor de Heer is het begin van alles wijsheid*’ (Spreuken 1:7). Dat ontzag heeft niet alleen betrekking op God, maar ook op Zijn schepping en ook op geloven. Geloven begint misschien wel met het besef dat God God is en de mens mens. Met andere woorden: wij weten niet alles, we kunnen niet alles en we mogen niet alles.

We zijn begrensde wezens. Geloven heeft oog voor het gegeven dat we in het leven te maken hebben met een mysterie. Mysteries vragen om zorgvuldigheid, bescheidenheid en zoeken naar inzicht. De tijd dat de kerk, theologen of gelovigen in het algemeen alle waarheid en alle antwoorden in pacht hadden, is gelukkig wel voorbij. Dat triomfantisme heeft trouwens ook weinig gebracht. Gelovigen mogen

bescheiden, maar ook zonder schaamte vertellen over hoe zij de wereld in Gods zorg proberen te begrijpen. Dat kan niet anders dan voorzichtig, want we weten dat we geen goden zijn. We kijken in een donkere spiegel (1 Korinthe 13:12). Gedisciplineerd nadenken heeft alles te maken met grenzen: goed weten wat je kunt weten.

PROFESSIONALITEIT

Voorzichtigheid past niet alleen goed bij geloven, het past ook goed bij wetenschap. Goede wetenschap draagt bij aan de vermeerdering van wijsheid. Als academisch gevormde arts kom je er al snel achter hoe complex het menselijk lichaam en gedrag is, en daarmee dus ook de kunst van adequaat diagnosticeren en goede patiënt-interacties. Het is daarom goed dat er in de opleiding sprake is van zorgvuldig onderwijs en goede vorming.

In tijden waar de grote meningen- en nepnieuwsmachine online op volle toeren draait, is het meer dan ooit nodig dat academisch gevormde professionals betrouwbare kennis leveren. De betrouwbaarheid van de wetenschap staat net als die van tal van andere instituties op de tocht. Om de betrouwbaarheid van de wetenschap te waarborgen is het belangrijk dat we voorzichtig en zorgvuldig onderzoek interpreteren en blijven reflecteren op ons handelen. Ook bij het uitvoeren van onderzoek is het van sterk belang dat we, in het belang van onze medemens, dit zo voorzichtig en zorgvuldig mogelijk doen.

RESPECTVOLLE NIEUWSGIERIGE COLLEGA

Een goede professional zijn die goed en precies kan nadenken en helder kan redeneren maakt je haast automatisch tot een goede collega. Het zal er namelijk voor zorgen dat je de bijdrage en de visie van de collega ook op waarde weet te schatten. Wees niet wijs bij jezelf, laten we al bij Paulus. Respect is de erkenning van iemands waarde of bijdrage, juist omdat je weet dat het werk uiteindelijk mensenwerk is. Voorzichtigheid heeft veel te maken met ontzag en respect en dat komt ook onze collega's toe. Ieder mens is een wonder en een wereld op zich, met zijn of haar onhebbelijkheden en individuele gaven en talenten. Het besef dat we ook op de werkvloer aan elkaar gegeven zijn om samen onze verantwoordelijkheden op te pakken, geeft een mooie basis voor samenwerking.

Er is nog een belangrijke reden waarom respect voor je collega's zo belangrijk is. Het samen leven en werken brengt allerlei verschillen aan het licht. Verschillen in levensbeschouwing, politieke voorkeur, maatschappelijke posities, ethniciteit, gender, et cetera. Deze verschillen worden vandaag ook bijzonder hard aangezet. Het is opmerkelijk met hoe weinig respect er over elkaar wordt gesproken. Maar wanneer er geen respect is voor de ander, dan is er ook geen waardering voor iemands (potentiële) bijdrage. En dan is goed samenwerken haast

onmogelijk. Voorzichtigheid betekent niet dat ieders mening om het even is, integendeel, dat zou *softmindedness* zijn.

Voorzichtigheid (inzicht) betekent harde noten kraken, moeilijke beslissingen durven maken, en weten dat je elkaar daarvoor nodig hebt, omdat je niet alleen de wijsheid in pacht hebt. ✓

Het artikel over voorzichtigheid is eerder in licht gewijzigde versie verschenen als kringmateriaal van CMF over de zeven deugden. Het materiaal is voor CMF-leden vrij verkrijgbaar door te mailen naar arjen.zijderveld@ifes.nl

In de klassieke zin heeft voorzichtigheid vooral te maken met gedisciplineerd nadenken

COBIE SOLDAAT -
VAN BRUCHEM

VEERKRACHT

Op 15 april werd de voorjaarsconferentie gehouden met als *thema Veerkracht*. De meditatie werd verzorgd door ds. René van Loon, die de zaligsprekingen las en met ons sprak over psychische kwetsbaarheid.

We leerden dat het geloof in God ons op zeker drie manieren veerkracht geeft.

- 1) De goede Herder ziet ons, ook als wij Hem niet zien;
- 2) juist als kwetsbaar mens word je zalig gesproken;
- 3) we hebben elkaar gekregen om samen Jezus te volgen en elkaar moed en steun te geven. Dit laatste kunnen we als CMF-leden in praktijk brengen door lid te worden van een van de kringen.

Hierna volgde de lezing van Paul Donders over veerkracht. Hij definieert het als volgt: 'de vaardigheid van een persoon om met uitdagingen, veranderingen en onverwachte tegenslagen zinvol om te gaan'. Bij veerkracht horen zeven competenties en in kleine groepjes gingen we uit elkaar om te bespreken met welke competentie je als persoon de komende periode aan de slag gaat.

De ochtend werd afgesloten met een gezellige lunch en we namen afscheid van Bart Borreman als secretaris van het bestuur. Hierna hadden we een bestuursvergadering waar we een aantal besluiten verder bespraken.

VERGROTEN NAAMSBEKENDHEID

Tijdens de online gehouden ALV is het PR-plan besproken waarin als ambitieus doel staat dat alle Nederlandse christelijke (tand)artsen en studenten van het bestaan van CMF afweten én op de hoogte zijn van wat de vereniging voor hen kan betekenen. Als bestuur zullen we de huisstijl en de website laten

Cobie Soldaat – van Bruchem

is specialist ouderengeneeskunde en voorzitter van CMF Nederland. Zij woont met haar man en twee zonen in Rotterdam.

moderniseren, maar we hebben alle leden nodig om meer naamsbekendheid te krijgen. In samenspraak met de redactie van IDDG is besloten dat de volgende IDDG een doorgeefexemplaar wordt. In dat nummer staat onze vereniging centraal met onder andere een heel aantal interviews.

Verder zal in het septembernummer worden teruggekeken op het ICMDA wereldcongres in Tanzania. Als u dit speciale nummer heeft gelezen, willen we u vragen om het tijdschrift door te geven aan een collega die nog geen lid is van CMF. Op deze manier willen we meer bekendheid geven aan CMF door gebruik te maken van ieders netwerk. Doet u mee?

RAAD VAN ADVIES

Als bestuur hebben we besloten een Raad van Advies in te stellen. Van de leden van deze raad verwachten we dat zij als *sparringpartner* willen optreden. Bestuurservaring en visie ten aanzien van de koers van CMF zijn kwaliteiten die wij zoeken in maximaal vijf CMF-leden die elk minstens vijf jaar lid zijn van onze vereniging.

Leden die zitting nemen doen dit naar eigen keuze voor een periode van drie of vijf jaar. In het najaar zal een gezamenlijke vergadering met het bestuur en de Raad van Advies worden gehouden om het te hebben over het nog op te stellen meerjarenplan van CMF. Weet u iemand die het beste uit ons bestuur kan halen? Geef uw nominatie uiterlijk 15 juli aan mij door of stuur een e-mail naar info@cmf-nederland.nl. ✓

Rechtvaardigheid en vrijgevigheid

Recensie en
voorpublicatie
van een hoofdstuk

Wat is een goede manier van leven? Hoe maken we goede keuzes in een tijd waarin er veel rijkdom en overvloed is, maar waarin we steeds meer zien dat de natuur en mensen elders op de aarde te lijden hebben onder onze levensstijl? Wat is onze taak als christenen hierin?

In de bundel *Toegewijd leven* zijn in totaal negen bijbelstudies te vinden over thema's die aan deze vragen raken zoals 'voeding', 'omgaan met bezit' en de vraag 'waarom zorgen voor de aarde als de Heer spoedig terugkomt?' Verschillende auteurs, onder wie Carla Dik-Faber, Sam Janse en Paul Schenderling werkten hieraan mee. Bij elk hoofdstuk is een interview geplaatst, waardoor concreet wordt hoe mensen in hun eigen leven keuzes gemaakt hebben als zij zich deze vragen stellen.

Ook zijn er bij elk hoofdstuk gespreksvragen te vinden zodat het boek goed voor een kring te gebruiken is.

Gezien het thema van deze IDDG hebben we gebruik gemaakt van de mogelijkheid die ons geboden werd om een hoofdstuk uit dit boek te plaatsen. We hebben gekozen voor het hoofdstuk over *armen en rijken*. De bijbehorende gespreksvragen en het interview zijn terug te vinden in het boek.

Toegewijd leven - over recht doen aan al wat leeft

Sam Janse e.a. | 2023 | KokBoekencentrum Uitgevers,
Utrecht | ISBN 9789043539265

Armen en rijken, geld en goed in de Bijbel

UIT DE BIJBEL

‘Om aan armen het goede nieuws te brengen heeft Hij Mij gezonden.’ (Jezus in Lucas 4:18)

In de Bijbel gaat het vaak over de thema's 'arm en rijk' en 'geld en goed'. Ook zonder dat die termen worden gebruikt, komen er veel arme en rijke mensen in voor. Dit hoofdstuk begint met een paar stemmen over deze onderwerpen in – wat christenen noemen – het Oude Testament. Daarna richten we onze aandacht op enkele visies uit het Nieuwe Testament. Het is de bedoeling dat dit overzicht behulpzaam is bij de bezinning op deze vraag: wat kunnen christenen nu van de Bijbel leren voor hun omgang met geld en bezit? Dit met het oog op het vele onrecht en de armoede in de wereld.

THORA EN PROFETEN

Van Abraham (toen nog Abram geheten) wordt vermeld dat hij 'bijzonder rijk' was, want 'hij had veel vee, zilver en goud' (Gen. 13:2). Zijn oudste knecht schreef Abrahams overvloedige rijkdom later toe aan Gods zegen (Gen. 24:35). Dat wordt ook verteld over de rijkdom en zegen van Abrahams zoon Isaak (Gen. 26:12-14). Maar rijkdom

is volgens de Bijbel niet per se aan Gods zegen te danken. Rijkdom kan immers onrechtmatig verworven zijn en ten koste van anderen gaan. Zo hekelde de profeet Micha volksgenoten die andermans huizen in bezit namen en mensen van hun kleren beroofden (Mi. 2:1-2, 8-9). Net zo fel stelde Amos de uitbuiting van armen en het misbruik van vrouwen aan de kaak (Am. 2:6-8). Niet voor niets luidt het slot van de 'tien geboden':

Zet uw zinnen niet op de vrouw van een ander, en laat evenmin uw oog vallen op zijn huis, of op zijn akker, zijn slaaf, zijn slavin, zijn rund of zijn ezel, of wat hem ook maar toebehoort. (Deut. 5:21)

Dit verbod gaat in de eerste plaats over een verkeerd verlangen. Tegelijk blijkt hieruit dat, als je aan dat verlangen toegeeft, de rijkdom die je hebt verworven door aan anderen hun bezit te ontnemen, niet door de beugel kan.

Toch heeft het Oude Testament ook een andere kant. Want dit tiende gebod gold binnen het volk Israël en niet in de omgang met andere volken. De Israëlieten hadden begrepen dat God het land Kanaän voor hen had bestemd. Na hun tocht door de woestijn zagen ze het >>

als hun goddelijke opdracht, het land, de boomgaarden, huizen en steden van Kanaän in bezit te nemen. De oorspronkelijke bewoners moesten ze verdrijven of doden.

Die vereerden immers afgoden in plaats van de enige God. Tenminste, zo wordt in Deuteronomium 6:10-19; 7:1-6; 8:7-18 en 19:1 verteld dat Mozes dit aan de Israëlieten voorhield. Als de Israëlieten zich onderling in dat land aan Gods geboden zouden houden, dan zou het hun goed gaan en hadden ze hun welvaart aan Gods liefde en zegen te danken. Zou er toch een Israëliet tot armoede vervallen en geld moeten lenen dat hij later niet kon terugbetalen, dan moest zijn schuld hem in het zevende jaar

worden kwijtgescholden. Er zouden altijd wel arme Israëlieten zijn, maar niemand van hen mocht gebrek lijden, dankzij de vrijgevigheid van anderen (Deut. 15:1-11).

Rijkdom is volgens de Bijbel niet per se aan Gods zegen te danken

Wat de andere volken betreft: Gods zegen voor Abraham en zijn nageslacht – het volk Israël – was uiteindelijk wel voor hen bestemd (Gen. 12:3; 18:18; 22:18; 26:4). Israël was bedoeld als een licht voor alle volken, en Gods redding zou reiken tot over de hele aarde

(Jes. 49:6). Maar de verovering van het land Kanaän, waar al andere volken woonden, blijft een lastig thema. Was dat nu echt Gods bedoeling, dat andere volken van hun land verjaagd zouden worden of zelfs uitgemoord? Beantwoording van deze vraag voert hier te ver...

Bovendien viel de praktijk van Israël als licht voor de volken nogal eens tegen, zoals we van Amos en Micha al hoorden. Als Israël zich niet aan Gods goede geboden hield, dan verviel zijn belofte van voorspoed en zegen (Deut. 8:19-20; 28:15-68).

SPREUKEN

In het Oude Testament klinken veel meer stemmen. Een boek dat onze aandacht verdient, is dat van Spreuken, dat op naam van koning Salomo staat. Daar wordt duidelijk uitgesproken dat rijkdom aan Gods zegen te danken kan zijn. Maar er klinken ook kritische geluiden:

Oneerlijk verkregen rijkdom baat je niet, rechtvaardigheid redt van de dood. (10:2)

Het bezit van een rijkdom is zijn vesting, de armoede van een arme een bouwval. (10:15)

Alleen de zegen van de HEER maakt rijk, zwoegen voegt daar niets aan toe. (10:22)

Rijkdom helpt je niet op de dag van Gods toorn, rechtvaardigheid redt van de dood. (11:4)

Veel van deze spreuken hebben tot op vandaag een grote zeggingskracht voor wie ze op zich laat inwerken. Van groot belang is wat aan de basis van deze wijsheden staat. Dat is de overtuiging dat een mens op Israëls God, 'de HEER', moet vertrouwen en Hem moet eren, ook met de rijkdom die iemand heeft verworven (3:5-9).

HET EVANGELIE VOLGENS LUCAS

De boodschap van Jezus is diep verworteld in de boeken van het Oude Testament. In aansluiting daarbij sprak ook Jezus kritisch over het vergaren van vergankelijke rijkdom (Mat. 6:19-20). Vooral in het evangelie op naam van Lucas komen rijkdom, bezit en armoede vaak voor. Meteen al wordt de toon gezet in de lofzang van Maria, die alleen in dit evangelie voorkomt. Profetisch zegt zij daar:

Hij [God] toont zijn macht en de kracht van zijn arm en drijft uiteen wie zich verheven wanen, heersers stoot Hij van hun troon en wie gering is geeft Hij aanzien. Wie honger heeft overlaadt Hij met gaven, maar rijken stuurt Hij weg met lege handen. (Luc. 1:51-53)

In die lijn staat ook het eerste wat Jezus in dit evangelie publiekelijk zegt, met woorden uit het boek Jesaja in de synagoge van Nazaret:

De Geest van de Heer rust op Mij, want Hij heeft Mij gezalfd. Om aan armen het goede nieuws te brengen heeft Hij Mij gezonden, om aan gevangenen hun vrijlating bekend te maken en aan blinden het herstel van hun zicht, om onderdrukten hun vrijheid te geven, om een genadejaar van de Heer uit te roepen. (Luc. 4:18-19; Jes. 61:1-2)

In overeenstemming hiermee luiden Jezus' eerste 'zaligsprekingen' in dit evangelie:

Gelukkig jullie die arm zijn, want voor jullie is het koninkrijk van God. Gelukkig jullie die nu honger hebben, want je zult verzadigd worden. (Luc. 6:20-21)

Omgekeerd volgen daarop de waarschuwingen:

Maar wee jullie die rijk zijn, jullie hebben je deel al gehad. Wee jullie die nu verzadigd zijn, want je zult honger lijden. (Luc. 6:24-25)

Alleen in Lucas' evangelie staat Jezus' gelijkenis van 'de rijke dwaas' die schuren vol graan en goederen had. De

man dacht voortaan van het leven te kunnen genieten, maar toen eiste God zijn ziel op en stierf hij. De les hieruit luidt: *'Zo vergaat het iemand die schatten verzamelt voor zichzelf, maar niet rijk is bij God'* (Luc. 12:16-21). Alleen bij Lucas zegt Jezus tot zijn leerlingen: *'Verkoop je bezittingen en geef het geld aan de armen'* (Luc. 12:33). Ook het verhaal van 'de rijke man en de arme Lazarus' staat alleen in dit evangelie. Toen de bedelaar Lazarus stierf, droegen engelen hem tot bij Abraham in de hemel, maar de rijk-aard moest na zijn dood kwellingen in de onderwereld verduren (Luc. 16:19-31). Jezus' ontmoeting met een rijke man die wilde weten hoe hij deel kon krijgen aan 'het eeuwige leven' staat niet alleen in Lucas, maar ook in Matteüs en Marcus. De man meende dat hij zich aan Gods geboden had gehouden. Maar Jezus zei hem dat hij bovendien zijn bezit moest verkopen en de opbrengst aan de armen moest geven. Dan zou hij een schat in de hemel hebben en was hij vrij om Jezus te volgen. Dat was de rijke man te gortig. Daarop volgt Jezus' uitspraak dat het voor een kameel gemakkelijker is om door het oog van een naald te gaan dan voor een rijke om het koninkrijk van God binnen te gaan (Luc. 18:18-25).

Uiteraard richtte Jezus zich met deze scherpe uitspraken en verhalen tot de mensen die Hem volgden om van Hem te leren. Ongetwijfeld had Hij ook volksgenoten in het vizier, die rijk waren geworden van hun samenwerking met de Romeinse bezetter van het land. Enkelen van hen deden toch wat Jezus aanbeval. De tollenaar Levi liet alles achter om Jezus te volgen (Luc. 5:27-28). De hoofd-tollenaar Zacheüs (alleen bij Lucas!) beloofde de helft van zijn bezittingen aan de armen te geven en viervoudig te vergoeden wat hij anderen had afgeperst (Luc. 19:1-10). Ook vertelt alleen Lucas dat Jezus en zijn leerlingen financieel werden ondersteund door enkele (kennelijk welgestelde) vrouwen die met hen meetrokken tot hun Meester in Jeruzalem gekruisigd werd (Luc. 8:1-3; 23:49).

Maar in het evangelie van Lucas gaat het niet alleen om Jezus' onderricht tot zijn tijdgenoten. De evangelist heeft zo'n sterke nadruk gelegd op Jezus' kritische uitspraken over rijkdom en op zijn aandacht voor de armen om daarmee een spiegel voor te houden aan de christenen voor wie hij schreef. Blijkbaar waren er in de jaren zestig tot negentig van de eerste eeuw rijke christenen die hun bezit voor zichzelf hielden en niet met armere gemeenteleden deelden. Dat de vier evangeliën van elkaar verschillen, komt onder meer door de verschillende situaties waarin ze zijn geschreven. In de gemeenten waarmee Lucas bekend was, was het thema van geld en goed kennelijk een heikel punt. De evangelist bedoelt niet per se dat al die rijke christenen hun bezit moesten verkopen en de opbrengst moesten uitdelen. Dat zei Jezus immers in een andere >>

situatie, toen Hij met zijn leerlingen door het land Israël trok. Toch zullen Jezus' uitspraken de rijken van Lucas' tijd een ongemakkelijk gevoel hebben gegeven, en waarschijnlijk was dat ook de bedoeling van de evangelist. Met zijn weergave van Jezus' radicale onderricht wilde hij de rijke gelovigen aansporen tot een royale vrijgevigheid. Ze moesten veel meer bereid zijn om anderen in hun rijkdom te laten delen.

DE HANDELINGEN DER APOSTELN

Het tweede boek van deze evangelist staat bekend als de Handelingen der apostelen. Ook dat is voor ons thema van belang. Daar staat dat de eerste joods-christelijke gemeente te Jeruzalem alles gemeenschappelijk

“
Met zijn weergave van Jezus' radicale onderricht wilde hij de rijke gelovigen aansporen tot een royale vrijgevigheid

had. De pasgedoopten verkochten hun bezittingen en verdeelden de opbrengst onder allen die iets nodig hadden (Hand. 2:44-45). Dat was ingegeven door Jezus' onderricht, al was dit geen verplichting voor iedereen (Hand. 5:4). Maar van latere gemeenten in het boek Handelingen lezen we niet meer over zulke verkoop van alle bezittingen. Die is voor de gemeenten geen voorschrift geworden. Opvallend genoeg organiseerde de apostel Paulus later een inzameling voor de verarmde christelijke gemeente te Jeruzalem (Rom. 15:25-28; 1 Kor. 16:1-3; 2 Kor. 8-9; Gal. 2:10).

Waarschijnlijk had de verkoop van alle bezittingen op de langere termijn geen gunstig effect gehad.

DE BRIEVEN VAN PAULUS

Zo kwam Paulus al ter sprake. Uit zijn brieven is nog meer op te maken over de thema's 'geld en goed' en 'arm en rijk'. De gemeenten die hij had gesticht, bestonden vooral uit eenvoudige en arme lieden. Toch waren ook welgestelde en invloedrijke mensen tot geloof in Christus gekomen. Zo luidt Paulus' typering van de gemeente te Korinte in haar begintijd:

Onder u waren er niet veel die naar menselijke maatstaven wijs waren, niet veel die machtig waren, niet veel die van voorname afkomst waren.
(1 Kor. 1:26)

'Niet veel' – maar die wijze, machtige en voorname gelovigen waren er dus wel. We mogen aannemen dat de gemeente in hun ruime huizen bijeenkwam, bijvoorbeeld op de binnenplaatsen daarvan. Nooit beval Paulus aan dat zij hun bezittingen en huizen moesten verkopen om de opbrengst onder de armen te verdelen. Wel moesten ze gastvrij zijn, ook voor de arme gemeenteleden, als ze bijeenkwamen om samen te eten en de maaltijd van Christus te vieren (1 Kor. 11:17-26, 33).

Wat hier als 'gastvrij zijn' is vertaald, kan trouwens ook

'op elkaar wachten' betekenen. In dat geval moesten de welgestelde gemeenteleden die niet hoefden te werken en al met de maaltijd wilden beginnen, toch wachten op de armen die niet zo vroeg konden komen. Waarschijnlijk was dat omdat ze nog niet klaar waren met hun werk. Het was in de samenleving van die tijd heel bijzonder dat in christelijke gemeenten zowel armen als rijken, zowel slaven als bazen bij elkaar hoorden en één gemeenschap vormden: het lichaam van Christus. Paulus' brief aan de welgestelde christen Filemon getuigt daarvan. Filemons slaaf Onesimus was weggelopen, maar had Paulus ontmoet en was tot geloof gekomen. Paulus stuurde hem toen weer terug, met het verzoek aan Filemon hem welwillend weer aan te nemen, niet meer als slaaf, maar als een geliefde broeder (Filem. 16).

DE BRIEF VAN JAKOBUS

Dat armen en rijken elkaar in christelijke gemeenten konden tegenkomen, blijkt ook uit de nieuwtestamentische brief van Jakobus. Daarin wordt de situatie geschilderd dat een rijke, goed geklede man zich bij een samenkomst van de gelovigen meldt. Hij zou met alle eerboden worden ontvangen. Een arme zou daarentegen een oneervolle plaats toegewezen krijgen (Jak. 2:1-6). Dat dit voorbeeld gegeven wordt, wijst erop dat dit zo zou kunnen gebeuren. Het gaat erom dat de gemeente dit verschil tussen een rijke en een arme bezoeker juist niet moest maken. We krijgen de indruk dat de gemeenten waaraan de brief is gericht niet uit rijken bestonden, maar dat ze te lijden hadden onder het onrecht dat de rijken hun aandeden. Die rijken hoorden kennelijk niet bij de christelijke gemeenten. Met profetische woorden die aan Amos en Micha doen denken, krijgen de weelderig levende grootgrondbezitters er ongenadig van langs (Jak. 2:6-7; 5:1-6). Dat de gemeenten echter niet alleen uit armen bestonden, blijkt uit het voorbeeld van gelovigen die met handelsreizen hun geld verdienden. Zij moesten leren bescheiden te zijn en hun plannen te maken in afhankelijkheid van Gods wil (Jak. 4:13-17).

TOT BESLUIT

Christenen van onze tijd zouden zich goed moeten realiseren dat de hierboven behandelde teksten in de Bijbel staan, mochten ze dat nog niet weten. We hoeven hieruit niet te concluderen dat rijkdom op zichzelf fout is. In het Oude Testament kan het gelden als een gevolg van Gods zegen. Het wordt anders als rijkdom op grond van onrecht is verworven. Er klinken harde woorden tot diegenen die met oneerlijke praktijken rijk zijn geworden. Jezus heeft een voorkeur voor de armen, maar accepteert rijken die zich willen bekeren. In ieder geval dienen rijken anderen van hun geld en goed te laten profiteren. Recht doen en vrijgevigheid zijn voluit Bijbelse deugden. ✓

ANTJE OOSTERKAMP

Rabeya (fictieve naam) besloot met haar

familie om het 'risico' van een vaginale bevalling voor haar kinderen niet aan te gaan. In haar dorp gaat het verhaal rond dat kinderen die na een sectio worden geboren later slimmer zijn en dat er minder problemen voor de moeder zijn na een sectio. Na de derde zwangerschap kreeg ze wederom een sectio. De chirurg die haar operatie deed was er trots op dat hij een sectio in tien minuten kon uitvoeren.

Antje Oosterkamp
werkt als chirurg
in Bangladesh

Een schaamtevol probleem

Dit bleek een ongelukkige keuze. Drie dagen na de sectio begon zij urine uit haar vagina te lekken. Zij kreeg een katheter en werd gevraagd na een maand weer terug te komen. Helaas bleef zij urine lekken. Daarnaast bleek na een paar maanden dat haar menstruatie nu uit haar urethra kwam. In de afgelopen week werd haar fistel bij ons gerepareerd en bleek de supersnelle chirurg de uterus op de blaas te hebben gezet in plaats van op de vagina...

VESICOVAGINALE FISTELING

Op het ogenblik is bij ons in het ziekenhuis een 'kamp' aan de gang om vesicovaginale fistels (VVF) te repareren. Een gynaecologe uit Engeland die in het verleden lange tijd bij ons in het ziekenhuis heeft gewerkt, komt ongeveer twee keer per jaar naar ons toe om deze operaties te doen. Daarnaast is zij een enorme bemoediging voor mij en vele anderen. Zij kent de situatie van ons ziekenhuis, maar is er geen actief onderdeel meer van. Daardoor is ze een heel fijn iemand om mee bij te praten!

KLASSIEKE VVF

Het klassieke verhaal van een VVF is een langdurige bevalling waarbij het hoofd van de baby te groot is voor het bekken van de moeder. De langdurige druk van het hoofd op de bekkenring veroorzaakt dan necrose van weefsel met als gevolg een gat in de blaas naar de vagina of, minder vaak, een gat in het rectum. Deze vrouwen worden vaak door hun familie verstoten. Door het voortdurend lekken van urine stinkt de vrouw. Daarnaast heeft de vrouw vaak geen toekomst omdat de baby die de VVF heeft 'veroorzaakt' tijdens de bevalling is overleden. Ook mag een persoon die incontinent is binnen de Islam niet bidden, dus de vrouw is ook nog van God afgesloten.

CHIRURGISCHE VVF

Helaas zien we tegenwoordig ook een ander soort VVF: vrouwen die na een hysterectomie of na een sectio urine lekken doordat de persoon die de operatie uitvoert onvoldoende weet hoe de anatomie rond de uterus in elkaar zit. Families van deze patiëntes hebben vaak nog eens hoge kosten gemaakt omdat de VVF niet is herkend en ze van het kastje naar de muur zijn gestuurd om een behandeling te krijgen. Ruim 75% van de verse (minder dan een jaar oude) fistels die wij tegenwoordig op onze polikliniek zien, zijn deze zogenaamde chirurgische VVF's.

VERANTWOORDELIJKHEID EN TOETSBAARHEID

Helaas is er nauwelijks controle op het werk dat in privéklinieken gebeurt. Elk jaar moeten vergunningen worden vernieuwd, maar bij het verlenen van vergunningen wordt vooral naar het papierwerk gekeken. Als dat allemaal klopt, dan is het 'in orde'. Met klachten over medische fouten wordt eigenlijk niets gedaan. De meeste mensen dienen ook geen klacht in, dat is weggelegd voor patiënten met connecties.

Ik ben dankbaar dat we in ons ziekenhuis artsen hebben die we ter verantwoording kunnen roepen. Er zijn protocollen en we proberen integer te werken. Ik ben ook dankbaar voor donoren die ons werk met VVF steunen, waardoor we gratis zorg kunnen bieden aan patiënten die anders geen behandeling zouden krijgen. ✓

Antje

PIET VERHAGEN

Paulus bedient zich wel vaker van zelfonthulling, maar deze keer is het wel heel heftig: u moet weten, dat onze toestand zeer ernstig was, we vreesden voor ons leven. Trouwens, de hele opening van de brief is opvallend anders dan anders: het gaat meteen over lijden en troost, waarmee we elkaar, Paulus en de gemeente, bemoedigen. En dat onderstreept hij dan weer met zijn kennelijk recente penibele ervaringen, die het voorgaande moeten ondersteunen. Er zit een heel verhaal achter vol gedoe, conflict en pijn tussen Paulus en de Korinthiërs, althans zijn tegenstanders in de gemeente. Die tegenstanders wilden (vermoedelijk) niets weten van lijden, pijn en zwakte. Dat was immers met het opstandingsleven voorbij. Ze oordeelden dat de apostel daarom een zwakkeling was, want zij leefden juist uit kracht en overwinning. Sterker nog, zij stelden daarmee zijn apostelschap ter discussie. De apostel, zo kennen we hem wel, gaat dat niet uit de weg. Het doodsvonnis op zak! Dat moet of iets van een rechter zijn, of van een dokter; dat weten we verder niet. Hoe dan ook, hij was dicht bij de dood. Wat doet dat met een mens?

2 Korinthe 1:8b

Bijna-doodervaring

DICHTBIJ DE DOOD

Ik las een tijdje geleden een boekje van een Duits filosoof en wiskundige genaamd Tobias Hürter, *De dood is een filosoof. Hoe een val van een berg mij de zin van het leven liet zien*¹. Het boekje gaat over de dood. Wat wil het geval? Op 1 november 2011 maakte deze liefhebber van bergbeklimmen in Zuid-Duitsland een val van 37 meter, die hij op nogal beklemmende wijze beschrijft in het derde hoofdstuk. De opmerkelijke titel van dat hoofdstuk luidt: *De dag waarop ik voor de tweede keer geboren werd*. Zijn moeder stelde dan ook voor zijn verjaardag voortaan tweemaal per jaar te vieren. 'Ik denderde langs de rots naar beneden. En belandde op een vlakker stukje, precies op mijn rugzak en mijn voeten.' Het duurde hooguit

5-6 seconden. 'Maar', zegt hij dan, 'wat ik in die seconden doormaakte, niet zozeer de smak, of de maanden erna, heeft me voor altijd gevormd. (...) Die paar seconden waarin ik zeker wist dat ik doodging.' Een paar seconden heel dichtbij de dood! Hij noemt het zijn bijna-doodervaring. Niet een ervaring in zo'n tunnel of zoiets, met licht aan het eind, zoals mensen soms ervaren en navertellen na een operatie of een coma. 'Nee, eigenlijk nogal nuchter', zegt hij. Het gaf hem ongelooflijk veel te denken en daar gaat dat boekje over; ik vond het bijzonder om te lezen.

Hij typeert zijn ervaring in de lijn van de filosoof Karl Jaspers als een grenssituatie, die hem niet zozeer in verwondering (Plato) of door twijfel (Descartes) maar door z'n overmacht oorsprong van filosoferen wordt. Grenssituaties, weet Hürter van Jaspers, confronteren ons en dwingen ons tot bewustzijn van, in geval van Hürter zoals hij schrijft, verlorenheid. Natuurlijk maakt het boekje onderdeel uit van zijn herstel- en verwerkingsproces. Maar dat is te weinig. Een mens wordt, zo dicht bij de dood, filosoof. De dood is niet alleen civilisator (hoofdstuk 2), maar ook filosoof (hoofdstuk 4).

“
*Angst voor de dood
vermaant ons om onze
tijd niet te verdoen*

¹ Hürter, T. (2014). *De dood is een filosoof. Hoe een val van een berg mij de zin van het leven liet inzien*. Amsterdam: Ambo/Anthos.

Wat heeft deze verder niet-gelovige man dan ontdekt? De dood, de gedachte aan de dood, is een heilzaam (jawel, afschuwelijk en onvoorstelbaar) schrikbeeld, of dat zou het moeten zijn. Angst voor de dood is net zoals elke normale angst heilzaam. Want angst is een signaal van gevaar en dan moet je dus iets doen om uit de gevarenzone te komen; dat is heilzaam. Zo werkt de dood ook, zegt de gevallen filosoof. Wat is het gevaar dan, waaraan de angst voor de dood ontspringt? Nu, het gevaar is dat je leven er niet toe doet, dat je je eindeloos met het onbenullige, met het onbelangrijke hebt beziggehouden en bezighoudt. Dat je je verliest in nuttelosheid in plaats van bezig te zijn met waar het echt op aankomt. De dood is een toetssteen of iets werkelijk zinvol is, of het er ook echt toe doet, in plaats van elkaar dat aan te praten. Angst voor de dood, die ons dááran herinnert, zegt de filosoof, heeft wel degelijk zin! Angst voor de dood vermaant ons om onze tijd niet met kleinigheden of andere flauwekul te verdoen, te verprutsen, niet te lanterfant. Mijn angst voor de dood, zegt de filosoof, is welkom omdat deze angst me op iets wijst wat waardevol is. Die angst is de keerzijde van een geweldig gevoel: dat ik dankbaar ben te mogen leven! Dat is toch wel een geweldig leerzame ontdekking.

Ik vind het rake woorden en ook wel vanuit het geloof te begrijpen. Immers als we met Paulus belijden dat de dood het loon is van de zonde en de zonde in feite het meest nutteloze, onbenullige, zinloze is in het leven van ons allemaal, dan is angst voor de dood zeker een heilzaam signaal, om te vluchten en onze toevlucht te nemen tot de God en Vader van onze Heer Jezus Christus in wie wij immers eeuwig leven ontvangen. Als de dood ook een oordeel van God is, dan is het dat toch zeker over het nutteloze, onbenullige dat zonde heet; daarvoor weg te gaan, gealarmeerd door de dood, is heilzaam, toch?

ZIEKTE ALS BOODSCHAPPER VAN DE DOOD

Calvijn schreef een brief aan een zieke vrouw en zegt daarin zoiets als dat ziekten medicijnen moesten zijn om ons te zuiveren van de liefde tot de wereld, omdat ze boodschappers van de dood zijn, waaruit God ons wil verlossen. Hij bedoelde het toch werkelijk als troost en bemoediging, net zoals Paulus het in vers 10 zegt. Maar wij vinden het vooral ongelooflijk cru, en hebben met onze medische techniek al lang het idee over boord gezet dat ziekten boodschappers van de dood zouden zijn. Totdat de ongenode gast zich aankondigt en duidelijk maakt niet meer te zullen vertrekken. Vanwege dat crue horen we wellicht liever de woorden van de filosoof: liefde tot de wereld, dat is toch niet anders dan liefde tot al het onbenullige, nut-

Piet Verhagen
is psychiater, werkzaam bij GGz Centraal en proponent in de Protestantse Kerk in Nederland (PKN)

teloze, zinloze, dat in de christelijke traditie zonde heet en waarover God zijn afkeurend oordeel uitspreekt.

Voor Paulus is het een kwestie van betrouwbaarheid van zijn ambt. In het volgen van Jezus kan het niet anders zijn dan dat er geleden wordt (1 Petrus 4:1). Had hij niet van Ananias te horen gekregen dat hij veel zou moeten lijden om Christus' naam? Wat heeft dat met de apostel gedaan? Is dat ook voor ons leerzaam, heilzaam, troostend en bemoedigend? Wel, de apostel leerde, anders dan de filosoof, vooral niet langer op zichzelf te vertrouwen (vs. 9) - want dat is kennelijk nutteloos - maar op God, die de doden opwekt. De dood die te denken geeft brengt ons door het Evangelie bij de kern van ons geloof: zolang een mens vastzit aan zichzelf, vertrouwt een mens op zichzelf. Vertrouwen op de God en Vader van Jezus Christus daarentegen bevrijdt ons. En de troost die we van God ontvangen, geeft ons dat we anderen kunnen troosten.

BEMOEDIGING

Toen wij (mijn zelfonthulling), mijn vrouw en ik, een aantal jaren beiden ernstig ziek bleken, vreesden we ernstig voor ons leven. Nu blijkt mijn vrouw opnieuw ernstig ziek. Echter, de wederzijdse bemoediging die de apostel uit eigen ervaring bedoelt en die we in de gemeente (en daarbuiten ook) oefenen met het sturen van bloemen en bemoedigende kaartjes (brieven), van bekenden en onbekenden, is een groot goed, ontroerend en bemoedigend tegelijk. Alsof we bij het ineens dichtbij van de dood de banden aanhalen en we elkaar steviger vasthouden, alsof God daarmee de banden aanhaalt en ons steviger vasthoudt. Dat is zo bijzonder dat Paulus alsnog, in plaats van meteen aan het begin zoals meestal, dankt met zo velen voor de gunst die Hij ons bewezen heeft en bewijzen zal. ✓

“*De troost die we van God ontvangen, geeft ons dat we anderen kunnen troosten*”

Moed

op de werkvloer

RICK PAUL

‘Moed en vrees zijn beide bang, lopen allebei hard, maar gaan elk precies de andere kant op’. Zomaar één van de vele citaten die er te vinden zijn over moed. Maar wat is moed? Waar vind je die en hoe krijg je die? Hebt u het als christenarts (in spé) echt nodig? Wat als de tegenstand toeneemt? Allemaal vragen die door de redactie van IDDG voorgelegd werden.

Over moed is veel geschreven. Moed werd, samen met rechtvaardigheid, wijsheid en matigheid, door de Griekse filosofen gezien als een ‘kardinale’ (cardo = scharnier) deugd, nodig om een goed leven te leiden. Die deugden moesten wel hand in hand gaan: moed zonder matigheid of wijsheid kon ontaarden in ‘overmoed’ en zo het tegendeel worden van wat werd beoogd. De vroege kerk voegde aan die kardinale deugden nog drie zogenoemde ‘theologische’ deugden toe: geloof, hoop en liefde. En zo ontstonden de zeven deugden, als tegenhanger van de zeven hoofdzonden.

Moed wordt soms onderscheiden in fysieke moed en mentale of morele moed. Die twee zijn niet altijd los te koppelen, maar enig onderscheid is er wel te maken. Fysieke moed heeft meer te maken met situaties waarbij lijf en leven gevaar lopen, morele moed gaat vaker over situaties waarbij men goede naam en faam kan verliezen. We zullen ons in het onderstaande vooral op het laatste richten: de druk die u kunt ervaren door uitgelachen, afgewezen of zelfs uitgestoten te worden.

Maar is moed wel een eigenschap? Is het niet vaker ‘een stempeltje achteraf’? Een latere beoordeling van een bepaalde actie in gegeven omstandigheden? Automatisch komt dan de vraag: waardoor werd de ‘moedige actie’ in die gegeven situatie dan bepaald? Wat motiveerde iemand?

‘NON-NEGOTIABLES’

Omdat reacties op bepaalde omstandigheden zo kunnen verschillen moeten we wel kijken naar hoe iemand is. En dan komen termen naar voren als kernwaarden, persoonlijkheidskenmerken, karaktereigenschappen en talenten. In het Engels wordt ook wel de samenvattende term *non-negotiables* gebruikt: die dingen die voor iemand niet ter discussie staan. Zaken die te maken hebben met waarden en principes. Ze definiëren niet alleen wat je al dan niet accepteert van anderen, maar ook van jezelf. En het zijn die zaken of eigenschappen

Rick Paul is gepensioneerd chirurg-oncoloog (Amsterdam UMC) en voormalig secretaris van de ICMDA in de regio's Europa en Eurasia

die jou leiden als het moeilijk wordt, wanneer beslissingen nemen lastig wordt.

Daarmee ligt de oorsprong van moedig optreden al een heel stuk vóór de situatie waarin de moed getoond wordt. Moedig optreden later heeft alles te maken met eerdere beslissingen, met eerdere keuzes. In het verhaal van Daniël en zijn vrienden staat dat ook: ze ondergingen die totale ‘reset’ van nieuwe cultuur, nieuwe naam en nieuwe gewoontes, maar namen zich voor om niets te eten dat inging tegen de Joodse spijswetten. Dát was hun overtuiging en dat gaf richting in de nieuwe situatie. Het wil niet zeggen dat zij meteen een conflict aangingen: er was ruimte voor de bezorgdheid van de superviserende hoveling. Daniël reikte die man zelfs een oplossing aan: probeer ons voorstel eens tien dagen. Maar ze hielden vast aan hun overtuiging.

Met dat vasthouden aan die *non-negotiables* neem je wel een risico. Want de uitkomst staat niet vast. Het kan goed aflopen, maar de ervaring leert dat het maar al te vaak anders gaat wanneer men opstaat en iets aan de orde stelt. Door allerlei tegenkrachten en processen die op gang komen, staan naam, faam en baan snel op de tocht. Want verandering is zelden gewenst, onrust zeker niet en openbaar maken van verkeerde zaken al helemaal niet. Dat heb ik zelf ook kunnen ervaren toen ik een misstand meldde. Tevoren heb ik thuis gezegd dat ik iets ging doen wat me zeer waarschijnlijk mijn baan zou kosten. Maar dat ik het moest doen, omdat weggijken gewoon niet kon. Door bijzondere omstandigheden heb ik mijn baan behouden, maar een jaar op non-actief gesteld worden was in veel opzichten erg ingrijpend. >>

“*Verandering is zelden gewenst, onrust zeker niet en openbaar maken van verkeerde zaken al helemaal niet*”

“Zorg dat u nagedacht heeft over wat uw *non-negotiables* zijn

PRAKTIJK

Mocht u ooit met zo'n situatie, klein of groot, te maken krijgen, dan zijn een paar zaken heel belangrijk. Laat u niet door uw emoties meeslepen. En volg alle procedures goed. Want, als men de inhoud niet kan tegenspreken, dan zal direct kritiek komen over de wijze waarop u zaken aan de orde hebt gesteld! Om in die storm overeind te blijven hebt u een paar verstandige mensen nodig. Zoek die niet in uw directe werkomgeving. Die neiging is er wel, om in de werkomgeving anderen erbij te betrekken, om de zaak te verbreden. Maar het maakt de uiteindelijke oplossing nog lastiger, voor iedereen.

Oordeel niet te hard over uw omgeving, over collega's die u vrijwel allemaal in de steek laten. Zo voelt het, maar meestal kiest men niet tegen ú, maar meer voor zichzelf. Iedereen heeft een baan, een huis en een hypotheek en wil niet in een conflict worden meegesleurd. Heb daar begrip voor. Houd het bij uzelf, bij uw eigen waarden, bij uw *non-negotiables*. Want wat de uitkomst ook is... u zult uzelf dagelijks in de spiegel moeten aankijken. Verraad aan jezelf is erger dan je baan verliezen.

Overigens is er ook nog de optie, als u niet direct bij de misstand betrokken bent, maar er wel van weet, om weg te gaan uit de organisatie. Zoals gezegd, moed heeft te maken met jouw waarden, maar ook met de mate van betrokkenheid bij een situatie. Niet altijd hoeft de keuze voor iedereen gelijk te zijn. In Israël

hadden Elia en Obadja allebei met koning Achab te maken, maar hun situatie en opdracht waren niet gelijk. Hun keuzes daarin ook niet. En beiden hadden hun plek in de geschiedenis.

Zal u nu als (christen)arts in de toekomst altijd met zaken te maken krijgen die speciale moed vragen? Dat is niet gezegd. Maar er zijn wel ontwikkelingen die maken dat de kans erop toeneemt. Dat zijn allereerst de ethische veranderingen in ons vak, waarbij we toenemend geacht worden allerlei opvattingen niet alleen te accepteren, maar ook actief uit te dragen. Ook zullen we steeds vaker werkzaam zijn in grote, complexe organisaties, met een nadrukkelijk *top-downbestuur*. In zulke organisaties worden kritische opmerkingen van de werkvloer, en zeker het aantonen van misstanden, als ongewenst gezien. Alle mooie meldingsprocedures ten spijt.

Moet ons dat ontmoedigen? Zeker niet. Beoefen dit mooie vak en heb er plezier in! Maar zorg wel, door lezen, onderlinge ontmoetingen en discussies, dat u nagedacht heeft over wat uw *non-negotiables* zijn. Als u die op een rijtje hebt, dan zult u weten wat u in een gegeven situatie doen moet. En wat dan 'moet', heet achteraf misschien wel MOED. ✓

Leestips

C.S. Lewis, *The Inner Ring*, essay

R. Kipling, *If*, 2014, ISBN 9781568462592

Historische artsen

RIANNE
WISSE-ROEST

Wij kennen natuurlijk Aletta Jacobs, de eerste vrouwelijke arts in

Nederland. Zij werd in 1871 als eerste vrouw toegelaten tot de geneeskundeopleiding. Al eerder ging de Amerikaanse Elizabeth Blackwell haar voor: zij werd in 1849 de eerste vrouwelijke arts in de Verenigde Staten.

Rianne Wisse-Roest
is werkzaam als huisarts in Putten.

Elizabeth Blackwell

de eerste vrouwelijke Amerikaanse arts

AFSCHAFFING VAN DE SLAVERNIJ

Elizabeth Blackwell werd in 1821 geboren in een gezin van *quakers*¹ in Bristol (Verenigd Koninkrijk). In 1832 verhuisde het gezin Blackwell naar New York in de VS. Elizabeth had het geluk dat haar vader, die suikerfabrikant was, vermogend genoeg was om zijn kinderen te laten studeren, zowel zijn zonen als dochters. De ouders van Elizabeth zetten zich in tegen de slavernij, en dat kregen de kinderen mee in de opvoeding. Blijkbaar hadden de kinderen ook een sterk rechtvaardigheidsgevoel, want een aantal van hen, onder wie Elizabeth, zette zich ook in voor de afschaffing van de slavernij en voor feminisme. Zo was haar broer Samuel getrouwd met Antoinette Brown, die de eerste predikante van de Verenigde Staten zou worden. Elizabeth zelf raakte bevriend met Harriet Beecher Stowe, de vrouw die we nu kennen als de auteur van het wereldberoemde boek *De hut van oom Tom*, een aanklacht tegen de slavernij.

HUISHOUELIJK WERK

Helaas overleed in 1838 vader Blackwell en het gezin bleef berooid achter. Elizabeth had geen andere keuze dan onderwijzeres te worden, om geld in het laatje te brengen.

Een vriendin van Elizabeth kreeg baarmoederkanker en ze zei dat ze minder zou hebben geleden als ze een vrouwelijke dokter gehad zou hebben. Ze vroeg aan Elizabeth: "Waarom ga je geen geneeskunde studeren? Je hebt de gezondheid en de intelligentie."

Elizabeth deinsde eerst terug voor dat idee, omdat ze dacht dat ze daarvoor te preuts was, en geen idee had hoe ze dat moest aanpakken. Maar het verlangen om geneeskunde te gaan doen was geboren. Ze wist dat het niet makkelijk zou zijn. Blackwell ging huishoudelijk werk doen bij een wetenschapper en kreeg van hem zelf les in Grieks, Latijn, fysiologie en anatomie. Dit zou ze nodig hebben om het toelatingsexamen te doen voor geneeskunde. Tegelijk verdiende ze geld met het werk in de huishouding, om de studie te kunnen gaan betalen. >>

Zij schreven *His story*

Inspirerende christenartsen uit het verleden

GRAP

Ze meldde zich aan bij 16 verschillende universiteiten, maar werd overal geweigerd. Uiteindelijk kon ze gaan studeren bij een kleine universiteit: het *Geneva College* in New York. Men dacht dat het een grap was, en daarom hadden de studenten voor haar toelating gestemd.

Maar het was geen grap, en daar zat ze, als enige vrouw met 150 mannen in de collegezaal. Het werd haar tijdens de studie ook niet makkelijk gemaakt. Professoren en medestudenten maakten haar het leven zuur door haar apart te zetten of toegang tot laboratoria te weigeren. Maar ze werkte hard, zette door en uiteindelijk slaagde ze als beste van haar jaar in alle vakken.

OOGINFECTIE

Elizabeth had de droom om verloskundig chirurg te worden, maar ze werd niet toegelaten tot deze vervolopleiding. Uiteindelijk besloot ze naar Londen en Parijs te gaan, waar ze werkte in klinieken en verloskunde studeerde aan *La Maternité* in Parijs. Daar viel haar droom om chirurg te worden in duigen, doordat ze het zicht verloor in één van haar ogen door een ooginfectie. Dit was erg moeilijk voor haar, maar tegelijk wilde ze niet opgeven, nu ze al zover was gekomen. Uiteindelijk keerde ze in 1851 terug naar New York waar ze met haar

zus Emily een ziekenzaal oprichtte: *New York Infirmary for Indigent Women and Children*. Ze leidde verpleegkundigen op en richtte ook haar eigen ziekenhuis op voor vrouwen en kinderen.

“*Elizabeth streefde ernaar dat vrouwen als artsen gelijkwaardig zouden zijn aan mannelijke artsen*”

HANDEN WASSEN

Blackwell verbleef geregeld in Groot-Britannië om steun te verzamelen voor de acceptatie van vrouwen in de geneeskunde. Uiteindelijk lukte het haar om in 1868 een *Medical College* voor vrouwen te openen. Ze be-

sloot te verhuizen naar Groot-Britannië om ook daar te strijden voor hervormingen en veranderingen in de medische wereld. De opvattingen die zij daarover had, waren heel vernieuwend in die tijd. Veel vrouwelijke pioniers in medisch onderwijs voor vrouwen waren *quakers* of christenen van een andere denominatie, en hadden hun geloof als motivatie voor hun pionieren. Ann Clark (*quaker*) was bijvoorbeeld de eerste vrouwelijke chirurg en Sophia Jex-Blake richtte de *London School of Medicine for Women* op. Elizabeth raakte in

Engeland bevriend met Florence Nightingale. Beiden waren sterke vrouwen en ze waren het niet altijd eens met elkaar. Florence Nightingale zag voor vrouwen een toekomst als verpleegkundige, terwijl Elizabeth ernaar streefde dat vrouwen als artsen gelijkwaardig zouden zijn aan mannelijke artsen. Maar beiden waren het eens over het belang van goede hygiëne in de gezondheidszorg. Elizabeth was ervan overtuigd dat mannelijke artsen epidemieën veroorzaakten, omdat ze hun handen niet wasten. In die tijd maakte ook Semmelweis, een Hongaarse arts, zich hard voor handen wassen om kraamvrouwenkoorts te voorkomen. In de medische wereld bracht dit een storm van kritiek los, omdat artsen zich aangevallen voelden. Dit verschijnsel heeft de naam Semmelweisreflex gekregen: het reflexmatig weigeren of afwijzen van nieuwe ideeën of theorieën omdat deze haaks staat op de gangbare ideeën en gewoontes. Uiteindelijk zou het nog tot 1890 duren voordat de principes van hygiëne in de geneeskunde algemeen aanvaard werden.

GEZONDE LEEFSTIJL

Elizabeth richtte met een groep gelijkgestemden de *National Health Society* op in 1871, met als doel de mensen voor te lichten over hygiëne en gezonde levensstijl. In 1948 werd dit *National Health Services* (NHS), wat we vandaag nog steeds kennen als het openbare gezondheidszorgstelsel van het Verenigd Koninkrijk.

ERFENIS

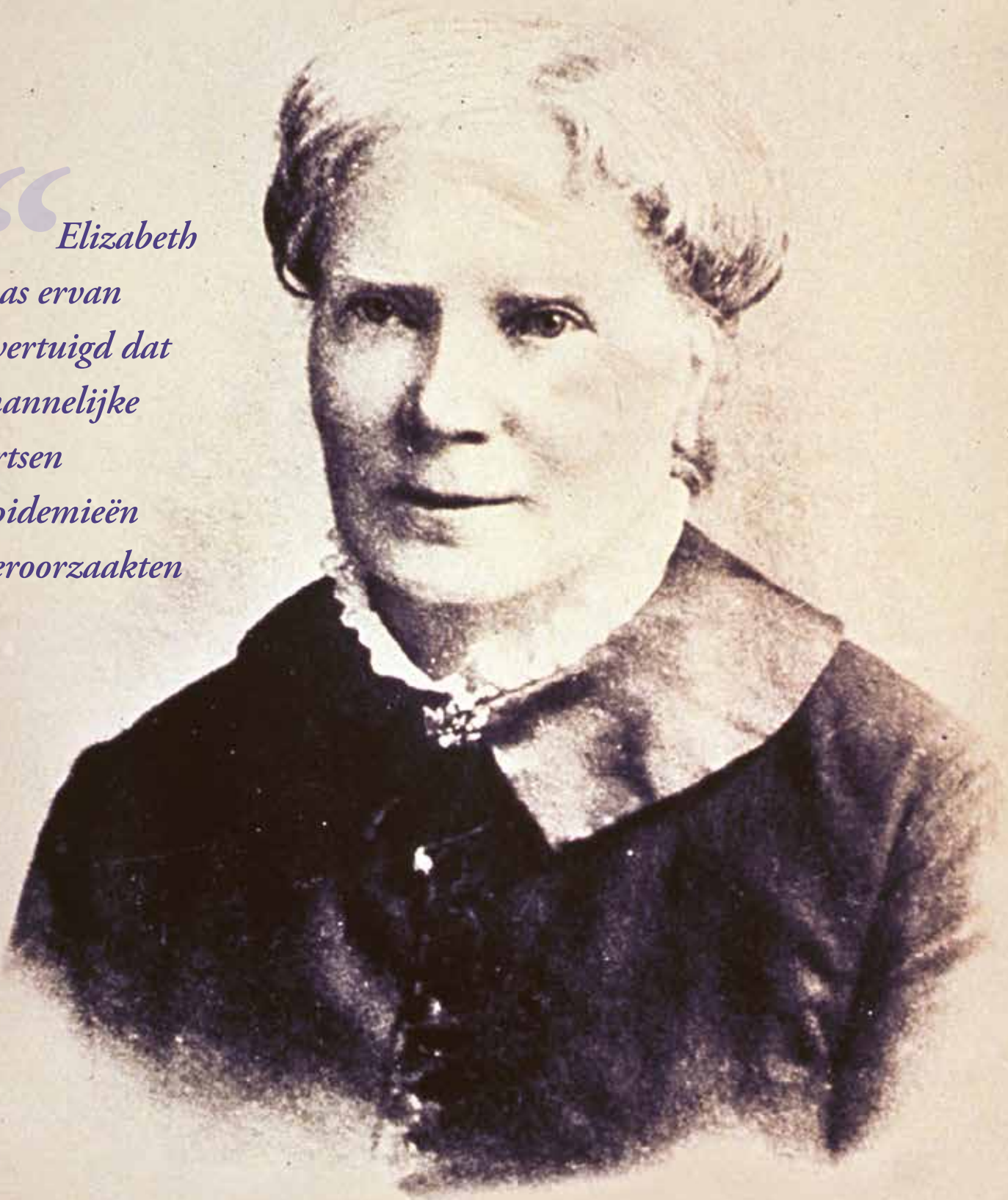
Elizabeth bleef ook op oudere leeftijd strijdbaar. Ze zette zich in voor hervormingen op het gebied van gezondheidszorg, medische opleiding, hygiëne, preventieve geneeskunde, afschaffing van de slavernij en prostitutie, vrouwenkiesrecht en nog veel meer thema's op het gebied van een rechtvaardige wereld.

Bij deze thema's is het voor ons heel vanzelfsprekend dat vrouwen dezelfde rechten hebben als mannen. Tegenwoordig is zelfs 70% van de geneeskundestudenten vrouw. Wat hebben we veel te danken aan de moed en het doorzettingsvermogen van deze Elizabeth Blackwell! Hopelijk is haar levensverhaal nog steeds een bron van inspiratie voor ons. ✓

Voetnoot

1. Quakers horen bij een christelijke beweging die in circa 1650 opgericht is door George Fox en zich toewijdt aan vrede. Quakers geloven in het 'innerlijke licht', iets van God in ieder mens. Zij speelden een belangrijke rol in de afschaffing van de slavernij.

“*Elizabeth
was ervan
overtuigd dat
mannelijke
artsen
epidemieën
veroorzaakten*”

Bronnen

- National Women's History Museum. Elizabeth Blackwell. [Online] Beschikbaar op: <https://www.womenshistory.org/education-resources/biographies/elizabeth-blackwell>. [Geraadpleegd op 19 april 2023].
- IsGeschiedenis. Elizabeth Blackwell, eerste vrouw die geneeskunst praktiseerde in de Verenigde Staten. [Online]. Beschikbaar op: <https://isgeschiedenis.nl/reportage/elizabeth-blackwell-eerste-vrouw-die-geneeskunst-praktiseerde-in-de-verenigde-staten>. [Geraadpleegd op 19 april 2023].
- Elizabeth Blackwell Institute for Health Research. Who was Elizabeth Blackwell? [Online]. Beschikbaar op: <https://www.bristol.ac.uk/blackwell/what-we-do/who-was-elizabeth-blackwell/>. [Geraadpleegd op 19 april 2023].

Drijfveren

VAN DE REDACTIE

In dit themanummer maken we kennis met **Ruslan**

Ridcodubschi, werkzaam als cardioloog in Moldavië. Hij is naast zijn werk betrokken bij de ICMDA als *Regional Representative* van Oost-Europa. In het verhaal van deze jonge arts klinken enthousiasme en bevoegenheid door, zowel voor het medische vak als voor medechristenen.

Cardioloog in Moldavië

WIE BEN JE EN WAAROM BEN JE ARTS GEWORDEN?

Ik ben opgegroeid in een kleine plaats genaamd Cupcini, in het noorden van Moldavië. Inmiddels woon ik al meer dan 11 jaar in de hoofdstad, Chisinau. Ik ben getrouwd voor één jaar en drie maanden met mijn mooie vrouw, Emanuela, een verpleegkundige student aan de Staats Medische Universiteit. Sinds 15 jaar ben

ik lid van de *Reformed Baptist Church*, nu in Chisinau en eerder in mijn geboorteplaats. Buiten mijn werk om ga ik graag joggen of skaten.

Ik denk dat het idee om arts te worden voor het eerst bij mij in gedachten kwam tijdens mijn jeugd waarin ik de slechte gezondheidstoestand van mijn oma zag. Later, tijdens mijn christelijke leven en mijn dienst in de kerk, raakte ik als vertaler betrokken bij verschillende missies die georganiseerd werden vanuit de kerk met technische, medische en financiële support van christelijke artsen uit Moldavië en de

United States. Geleidelijk realiseerde ik me dat er behoefte was aan meer christelijke artsen in ons land. Toen ik toetrad tot de Medische Universiteit, in september 2011, kreeg ik meteen de bevestiging dat ik cardioloog wilde worden. Hopende daarmee een meest zinvolle

bijdrage te kunnen leveren aan onze samenleving, want cardiovasculaire ziekten staan aan de top van de morbiditeit en mortaliteit mondiaal. Daarnaast wilde ik zowel fysiek als geestelijk de harten van de mensen om mij heen behandelen.

KUN JE ONS IETS VERTELLEN OVER DE CMF IN JOUW REGIO?

Na een samenkomst voor de jeugd in de kerk werd ik 11 jaar geleden uitgenodigd voor een bijbelstudiegroep van studenten in de christelijke medische kliniek *Emanuel* in Chisinau. Daar leerde ik de lokale CMF voor het eerst kennen en sindsdien mag ik met ervaren broeders en zusters in Christus de mensen dienen door geneeskunde. Met Gods hulp ben ik acht jaar lang voorzitter geweest van de studentenafdeling in onze Christelijke Medische Vereniging en nu neem ik deel aan de initiatiefgroep voor toerusting van studenten en jonge artsen.

Emanuel, de Christelijke Medische Vereniging van de Republiek Moldavië, werd ongeveer 30 jaar geleden opgericht door een groep van drie of vier christenartsen en op dat moment traden er 150-170 actieve leden toe tot de vereniging, God en ons land dienend met de middelen die er waren. Door veel gebed en hard werken, heeft de Heere ons twee christelijke medische centra gegeven waar we jaarlijks duizenden uiteenlopende patiënten zien en dienen. Elk jaar, met Gods hulp, organiseren we op uitnodiging van lokale kerken 16-18 mobiele klinieken in verschillende steden en dorpen verspreid over Moldavië en daarbuiten. Daarnaast organiseert onze vereniging de thuiszorg in drie regio's in Moldavië, daarbij de wekelijkse zorg dragend voor honderden mensen.

WELKE BOODSCHAP WIL JE UITDRAGEN IN JE WERK EN NAAR ANDERE CHRISTELIJKE ARTSEN?

Gedurende de week werk ik in het regionale overheidsziekenhuis als cardioloog. Eén keer per week kom ik samen met de studenten-initiatiefgroep als voorzitter, en help verschillende medische activiteiten en samenkomsten te organiseren. Op zaterdag heeft de Heere mij de kans gegeven om elders in klinieken mensen te dienen.

Het afgelopen jaar werd ik uitgenodigd om toe te treden tot de ICMDA-familie als de *Regional Representative of the Eastern Europe Region*, om christelijke artsen in Moldavië, Oekraïne en Wit-Rusland te ondersteunen. Ik haal voldoening uit die dienstbaarheid en zou graag meer willen betekenen voor mijn broeders en zusters in Christus, geroepen als christelijk medisch werker ook wereldwijd.

De Heere heeft ons zoveel bijzondere mogelijkheden geboden om Hem te dienen en de mensen rondom ons. Waarin we zowel fysieke als geestelijke hulp kunnen bieden als zijnde Zijn handen, mond, ogen en oren naar Zijn schepping. Vergeet niet het grote offer dat gebracht is voor uw/jouw verlossing en wees de arts / tandarts / verpleegkundige of andere gezondheidszorgmedewerker die de Heere dient en Gods liefde en zorg zichtbaar maakt in zijn of haar leven en dat het gehoord mag worden van uw/jouw lippen.

Romeinen 12:11-12; Wees niet traag wat uw inzet betreft. Wees vurig van geest. Dien de Heere. Verblijd u in de hoop. Wees geduldig in de verdrukking. Volhard in het gebed.

God zegene jullie allen rijkelijk in Christus! ✓

ARJEN ZIJDERVELD

Steeds vaker bekruipt mij het gevoel dat van de

vier kardinale deugden, voorzichtigheid, rechtvaardigheid, moed en matigheid, de laatste, matigheid, de deugd is die ons zal redden. Of, om het iets christelijker en iets meer theologisch verantwoord te zeggen: onmatigheid en gulzigheid is misschien wel de zonde van onze tijd waar we van verlost moeten worden. Dat heeft te maken met de overvloed waar we anno 2023 in leven. Gulzigheid en onmatigheid hebben te maken met een gebrek aan of het niet respecteren van grenzen. Een van de woorden voor zondigen in het Engels is *to trespass*: het overschrijden van een grens. Schaarste vraagt om rechtvaardige verdeling en de moed om te delen. Overvloed vraagt om begrenzing.

Matigheid

God is een God van grenzen. Deze grenzen maken het leven mogelijk. Heel duidelijk blijkt dat al uit de eerste bladzijden van de Bijbel. God schiep de hemel en de aarde. Maar de aarde was onbewoonbaar: een diepe duisternis lag over de aarde en er was geen land te bekennen. Daarom moest de duisternis en het water begrensd worden. God schiep ruimte om te leven. Er moet licht zijn! God scheidde het licht van de duisternis. Het water onder de hemel moet naar één plaats samenvloeien! En zo gebeurde het. Het water wordt begrensd en een plek om te leven verschijnt. Deze plek om te leven blijkt vervolgens voor de mens een tuin te zijn. De tuin van Eden. Een veilige plek om in te wonen maar ook een begrensde plek waar je uit verjaagd kan worden. De zondeval laat zien dat de mens een verantwoordelijk wezen is met de vrijheid om over grenzen heen te stappen en met de gevolgen te leven.

BEGRENSD LEVEN

Joods-christelijk gesproken is goed leven begrensd leven. Het hoort bij mens-zijn. Sommige grenzen kunnen we niet oversteken. We worden niet langer dan om en nabij

de twee meter, niet veel ouder dan 100 jaar. We springen niet hoger dan een meter. Andere grenzen kunnen we wel slechten. De mens is immers bijna goddelijk (Psalm 8). De mens is beelddrager van God en regeert de aarde, zo lijkt het althans, alsof hij god is. Hij bedient zich daarvoor van tal van hulpmiddelen. We zien een constante neiging om onze begrensdsheid te overstijgen door wetenschap en cultuur. God schakelt de mens ook bewust in: wees vruchtbaar, bebouw de aarde. De mens krijgt dus niet alleen speelruimte, maar ook een roeping om voor elkaar en de aarde te zorgen. Maar de mens schiet snel door, en voor je het weet bouwt hij een toren tot in de hemel. De deugd van de matigheid weet welke grens te respecteren.

Het volk Israël ontvangt als volk haar begrenzingsen in het beloofde land en in de Tora. Als een pad door een moeras is de Tora de weg die naar het leven leidt. Voor christenen is Jezus de vervulling van de Tora, en leidt de navolging van Hem tot het leven. Het is niet toevallig dat Jezus een zeer bescheiden afkomst heeft. Nazareth in Galilea. Zoon van een ambachtsman. Later als hij volwassen is: geen huis om in te slapen, geen kussen om Zijn hoofd op te leggen. De eenvoud en armoede van Jezus is net zo belangrijk als zijn Joods-zijn. Het is vanuit de marge dat Hij kan laten zien waar het in het Koninkrijk van God om draait: hongerigen worden met goederen vervuld, rijken leeg weggezonden. Leven zoals het bedoeld is, vertrouwt niet op zelf vergaarde of verkregen rijkdom, maar op leven uit Gods hand. Het doet denken aan het volk Israël in de woestijn: elke dag voorziet God en is er genoeg. Voor wie meer wil, bederft de boel. Er zit dus ook een link tussen ongelof dat God zorgt en onmatigheid.

OVERSCHRIJDEN VAN GRENZEN

Het overschrijden van grenzen waar je beter halt kunt houden, komt altijd met een prijs. Te hard rijden met de auto leidt tot gevaarlijke situaties. Te veel alcohol drinken leidt tot allerlei schade in het lichaam, van de lever tot de huid. Het zijn symptomen die wijzen richting het weer respecteren van gezonde grenzen waarbinnen goed leven mogelijk is. Stress en burn-out zijn symptomen van grensoverschrijdingen. Dat kan van alles zijn: de hoeveelheid werk, de werkdruk, onrealistische verwachtingen van jezelf *et cetera*. Een ander voorbeeld is de opwarming van de aarde. Klimaatopwarming is door iemand wel de koorts van de aarde genoemd. Het ingewikkelde hierbij is dat de veroorzaker van de ellende, de mens met zijn onmatig gedrag, tegelijkertijd ook met de oplossing moet komen. Dat kan alleen als we de deugd van matigheid weer gaan omarmen: *less is more, degrowth movement*,

Arjen Zijderveld is theoloog. Hij werkt als studentenwerker voor IFES en is één dag in de week verbonden aan CMF als studentenwerker.

minimalisme, genieten van genoeg. Ik hoop dat het bewegingen zijn die binnenkort mainstream worden. Voor christenen is het denk ik belangrijk om dit in een spiritueel licht te zien, als vorm van navolging van een eenvoudige Koning die durfde te leven van genoeg.

UITPUTTING

De Duitse Socioloog Hartmut Rosa legt in zijn boek *Leven in Tijden van Versnelling* een link tussen de uitputting van de aarde (klimaatproblematiek) en de mentale uitputting die mensen ervaren (ggz-problematiek). Sinds de industriële revolutie is de wereld in een versnelling terecht gekomen. Deze versnelling is feitelijk onbegrensd. Resultaat is dat we het niet bij kunnen benen en op die manier vervreemden van de wereld en van onszelf. De aarde gaat kapot en wij gaan eraan kapot. Vervreemding is een eigentijdse manier om over zonde te praten. Maar het is ook verrassend Bijbels. De vervreemding ontstaat door het overschrijden van grenzen die gerespecteerd moeten worden. Het zondeval-verhaal heeft het allemaal in zich: God die zorgt en een veilige tuin bouwt, de twijfel of God wel goed genoeg zorgt door ons mens te laten zijn (ongelof), het overschrijden van de grens (zonde), het ontdekken van de naaktheid en verbergen in de struiken (vervreemding van het zelf en God).

Matigheid is dus veel meer dan even geen koekje bij de koffie of doordeweeks de alcohol laten staan. Het is allereerst een geloofsdaad: durven we te leven binnen de grenzen van de menselijke maat? Niet ten koste van de aarde, niet op de pof van de komende generaties? Lukt het ons om zo te leven dat werk en rust en relaties echt in balans zijn, of is keihard werken nog steeds de norm? Is dat wat God werkelijk van ons vraagt en voor ons voor ogen heeft? ✓

“*Joods-christelijk gesproken is goed leven begrensd leven*”

NICO WOLSWINKEL

Na bijna 37 jaar zitten we weer bij elkaar

aan tafel. In 1986 was ik bestuurslid van de PCAO (de oude naam van CMF). Henk Jochemsen was kort daarvoor begonnen met het opstarten van het Prof. dr. G.A. Lindeboom Instituut (PLI) en maakte een rondgang langs organisaties die voor het PLI van belang zouden kunnen zijn. Nu zitten we bij elkaar omdat Henk Jochemsen recent afscheid heeft genomen als onderzoekshoogleraar *Ethiek van de Zorg* in Kampen. Deze 37 jaar markeren de periode waarin Henk Jochemsen een heldere christelijke stem heeft laten horen in het medisch-ethische debat en tegelijkertijd mijn periode als praktiserend huisarts. In de tussentijd kwamen we elkaar af en toe tegen en liet ik me sterk inspireren door publicaties van het PLI. Veel leden van de vereniging hebben geprofiteerd van zijn gedegen werk. Hij bereikte hen in lezingen, door publicaties en niet in het minst door de colleges die hij gaf aan de Lindeboomleerstoel. Reden genoeg om eens terug te kijken en te reflecteren over de achterliggende jaren.

Interview met **Henk Jochemsen**

HOE KOMT EEN WAGENINGSE
INGENIEUR TERECHT IN DE WERELD
VAN DE MEDISCHE ETHIEK?

Mijn studie moleculaire biologie is natuurlijk niet een typisch Wageningse studie. Van belang waren een paar dingen. Al jong werd ik geraakt door vragen

van geloof en wetenschap, en allerlei ontwikkelingen die daarbij speelden, bijvoorbeeld de discussie rond het thema abortus. In mijn studententijd was ik op verschillende manieren betrokken bij het christelijk studentenwerk. Het werd mij duidelijk dat ik niet geroepen was tot een zuiver wetenschappelijke carrière. Ik voelde me juist wel geroepen om actief te zijn op het terrein van geloof, wetenschap en samenleving. Na mijn promotie voerde de weg naar Paraguay. Daar gaf ik naast het studentenwerk ook colleges in moleculaire biologie, maar later ook in de christelijke ethiek. Toen we terugkwamen was men bezig met het opstarten van een 'Instituut voor het leven'. Uiteindelijk resulteerde dit in de benoeming tot directeur van het PLI.

WAS HET LASTIG ALS MOLECULAIR BIOLOOG DEZE PLEK IN TE NEMEN?

In het begin natuurlijk wel, er werd door artsen met enige reserve naar mij gekeken. Maar in de loop van de jaren werd dat gemakkelijker. Door veel te lezen en veel gesprekken te voeren met artsen lukte het wel dicht bij hun leefwereld te komen, ik kreeg gaandeweg wel door hoe dokters denken. Het hielp daarbij wel dat ik een redelijk goed inlevingsvermogen heb. Ik heb altijd geprobeerd achterliggende principes aan de orde te stellen, vanuit Bijbels perspectief. Ik ging natuurlijk geen meningen geven over concrete casuïstiek.

HOE WAS HET OM OP ALLERLEI PLEKKEN EN MANIEREN IN DE MEDISCH-ETHISCHE DISCUSSIE STEM TE GEVEN AAN HET CHRISTELIJKE GETUIGENIS?

Het was niet altijd gemakkelijk. Soms leek het op vechten tegen de bierkaai. Heeft het wel zin dit te doen? Soms werd me heel erg duidelijk gemaakt dat men het maar onzin vond wat ik te berde bracht, soms werd het weggelachen. Uiteindelijk was ik er vanuit mijn geloof van overtuigd dat het zin had om te werken en te spreken vanuit een missie, waarbij niet het resultaat op de eerste plaats staat. Ik voelde me daarbij sterk een woordvoerder van mijn achterban. Ook onze manier van ethiek bedrijven is het waard om onder de aandacht te brengen. Daarbij probeerden we dat vaak te verwoorden op een manier die niet expliciet christelijk is. De ethische verschuivingen in deze periode zijn natuurlijk groot geweest. Terugkijkend is me opgevallen dat verhullend taalgebruik vaak voorafgaat aan ethische verschuivingen. Eerst werden de termen actieve en passieve euthanasie geïntroduceerd. Bij abortus betreft het 'een klompje cellen'. Tegen passieve euthanasie kon eigenlijk niemand

Nico Wolswinkel

is huisarts in Veenendaal en coördinator van de CMF-kring in de Gelderse Vallei

bezwaar hebben. Vervolgens werd gezegd: de keus niets meer te doen (passieve euthanasie) is ook een keus, een activiteit. Eigenlijk is er dus geen verschil. Pas dus op wanneer er sprake is van verhullend spraakgebruik.

WAAR HIELD JIJ JE VOORAL MEE BEZIG EN HOE KWAMEN DE PRIORITEITEN TOT STAND?

De thema's werden vooral in het begin in het bestuur vastgesteld. Daarin zaten mensen die vanuit de zorg, de wetenschap en de politiek goed zicht hadden op de relevante thema's. Ik denk dan aan Jan van Bommel, Egbert Schuurman en Dirk Jan Bakker. Ze hadden behoefte aan goede wetenschappelijke rapporten, die in de discussies die speelden zouden kunnen worden gebruikt.

Allereerst ging het over de vragen aan het begin van het leven. Het eerste rapport ging over de status van met menselijk embryo. In aansluiting daarop kwam het rapport over IVF, later ook publicaties over genetische manipulatie en genterapie.

Vervolgens de levenseinde-vragen, met name de euthanasiediscussie heb ik zeer intensief meegemaakt. We probeerden de wetgeving te beïnvloeden en ook aandacht te vragen voor de alternatieven op het gebied van de palliatieve zorg. Daar bestond aanvankelijk bij de beleidsbepalers op het hoogste niveau in de politiek en in de artsenwereld veel weerstand. Men wilde niet horen dat de palliatieve zorg in Nederland niet zo goed was geregeld. Na verloop van tijd kantelde dat gelukkig en kwam er ook meer geld voor onderzoek beschikbaar.

Het derde veld betrof het thema 'kosten en keuzes in de zorg' en een thema als professionele autonomie. Een belangrijke publicatie die ook in de christelijke filosofie >>

“ *Ik heb altijd geprobeerd achterliggende principes aan de orde te stellen, vanuit Bijbels perspectief* ”

heeft doorgewerkt, is die over professionele autonomie. Daarin werd een benadering geformuleerd van de medische praktijk als een genormeerde praktijk. In mijn afscheidsrede van de TU, *Tussen praktijk en Geest*, geef ik van die ontwikkeling een kort overzicht. Daarnaast hebben we tussendoor over kleinere thema's geschreven zoals orgaandonatie en alternatieve geneeswijzen.

JE HEBT OOK EEN PERIODE COLLEGES GEGEVEN, ALS OPVOLGER VAN PROF. DOUMA, HOE WAS DAT?

Dat was leuk om te doen. Ik begon daarmee nadat ik al tien jaar aan het PLI verbonden was en dus voldoende in de materie was ingewerkt. Uit verschillende universiteitssteden kwamen de studenten naar Amsterdam. Daarbij waren heel wat studenten van CMF. Opvallend veel vrouwen namen deel aan deze colleges. Vrouwen lijken op dit punt net wat serieuzer. Ik vond het waardevol bij te dragen aan de vorming van een nieuwe generatie artsen.

IN 2009 STOPTE JE BIJ HET PLI EN GING JE NAAR PRISMA, EEN ORGANISATIE VOOR ONTWIKKELINGSWERK. VAN 2020-2023 BEN JE WEER EEN PERIODE HOOGLERAAR ETHIEK VAN DE ZORG IN KAMPEN GEWEEST. WAS ER INTUSSEN WAT VERANDERD?

“ Uiteindelijk was ik er vanuit mijn geloof van overtuigd dat het zin had om te werken en te spreken vanuit een missie, waarbij niet het resultaat op de eerste plaats staat

Ja, ik merkte dat de trend uit de jaren negentig zich had doorgezet. De maatschappelijke polarisatie op medisch-ethische thema's was veel minder geworden, je ziet daarin ook de invloed van het post-modernisme. Medische ethiek was in de jaren negentig maatschappelijk breed een 'hot' thema, denk aan de discussies over abortus en euthanasie. Dat werd in het eerste decennium van deze eeuw al veel minder en die lijn is verder doorgezet. De grote issues vinden we nu niet meer de medische ethiek. Het gaat nu over meer maatschappelijke thema's. Al blijft het thema *kosten van de zorg* nog wel nadrukkelijk op de agenda staan. Daarbij vind ik het belangrijk vast te stellen dat in Nederland de medische beroepsgroep altijd sterk heeft gepleit voor de gewetensvrijheid van iedere arts.

Wat nu wel speelt, is het thema *selectie en genetische modificatie van embryo's*. Van onderop zie je de eugenetica de reproductie binnensluipen. Ook gentherapie is een thema dat speelt, maar op één of andere manier spelen deze thema's in de samenleving veel minder dan in de jaren negentig het geval was rond abortus en euthanasie.

Ik merk ook dat de thema's op het grondvlak, ook in de kerken, minder leven. In de jaren negentig was ik avond aan avond het land in om spreekbeurten te houden over de thema's die speelden, voor NPV-afdelingen, vrouwenverenigingen, gemeenteavonden, et cetera. Daar merk ik ook een sterke verandering in, nu is dat allemaal veel minder.

IN DE LOOP DER JAREN HEB JE OOK MET DE PCAO, EN LATER MET CMF OP ALLERLEI MANIEREN CONTACTEN GEHAD. HOE KIJK JE DAAR OP TERUG?

De PCAO was een vereniging waarin dokters met elkaar van gedachten wisselden en waar allerlei meningen werden geaccepteerd, maar de vereniging had geen standpunt over medisch-ethische zaken. Maar in de jaren negentig veranderde dat. De reformatische en evangelische studenten vonden elkaar en vormden een sterke groep. Voor een deel troffen deze studenten elkaar ook bij mijn colleges. Er bestond bij deze studenten een sterke behoefte aan een duidelijker profiel van de vereniging. In die ontwikkeling is ook de naam veranderd in CMF.

Mijn boodschap kon ik ook in de PCAO steeds goed kwijt. Soms waren er, zeker in het begin, wel reserves. Maar ik heb nooit weerstand gevoeld. CMF heeft nu een veel duidelijker Bijbelgetrouw profiel.

KUN JE WAT ZEGGEN OVER DE MANIER WAAROP IN HET BIJBELGETROUWE DEEL VAN DE KERK TEGEN MEDISCHE VRAGEN WORDT AANGEKEKEN?

Ook dat is divers. In de rechterflank van de kerken leidde het verzet tegen euthanasie soms tot een tegenreactie: men was bang om te stoppen met behandelen en om goede pijnbestrijding te geven. Bij lezingen heb ik vaak moeten uitleggen dat het gebruik van morfine heel goed kan zijn en niets met euthanasie te maken heeft. Ik probeerde mensen op dat punt wat meer lucht en ruimte te geven. Het ontwikkelen van de NPV-levenswensverklaring, waaraan ik heb meegewerkt, paste daar ook bij. Mijn indruk is dat dit nu niet meer zo erg speelt.

Daarnaast zie ik naar het midden van de kerk ook meer ruimte ontstaan, bijvoorbeeld meer acceptatie van embryo-onderzoek en mogelijk ook wel voor levensbeëindigend handelen. Ik heb op kerkelijke bijeenkomsten ook kritische opmerkingen gekregen, waarbij meer aandacht voor de lijn van prof. Kuitert werd gevraagd.

WELKE BOODSCHAP ZOU JE WILLEN MEEGEVEN AAN STUDENTEN EN ARTSEN DIE OP EEN GELOVIGE EN BIJBELGETROUWE MANIER HUN WERK WILLEN DOEN?

Ik zou willen zeggen: blijf op een onbekommerde manier als christen dokteren. Schiet niet in een defensieve modus. In ons land mag iedere mening gezegd worden. Wees niet te verlegen en niet te terughoudend, maar ook niet triomfantelijk. Het is goed om je eigen grenzen aan te geven en helderheid te scheppen over jouw eigen positie. Maak maar duidelijk hoe je het ziet en met vallen en opstaan probeert in praktijk te brengen. En wees je bewust dat er soms ingewikkelde situaties zijn waarin je de minst slechte optie moet kiezen. Maar dat doet niets af van het belang van een heldere ethiek. ✓

CURRICULUM VITAE

- 1969: start studie moleculaire biologie, Wageningen
- 1979: promotie in de moleculaire biologie, Leiden
- 1980: docent/studentenwerker voor IFES in Paraguay
- 1986: directeur van het Prof. dr. G.A. Lindeboom Instituut
- 1998: hoogleraar Lindeboom leerstoel aan de Vrije Universiteit
- 2008: bijzonder hoogleraar reformatorische wijsbegeerte Universiteit Wageningen
- 2009: directeur Prisma, chr. koepelorganisatie voor ontwikkelingssamenwerking en internationaal diaconaat
- 2020: hoogleraar Ethiek van de Zorg bij de Protestantse Theologische Universiteit Kampen|Utrecht
- 2022: emeritaat

Het verlaten individu

MARJELLA OOSTEROM-EIJMAEL

DE AUTEUR & THEMATIEK

Esther van Fenema is naast schrijfster ook psychiater. Ze heeft ruim tien jaar in het LUMC gewerkt en werkt nu in haar eigen praktijk voor *high performers*. In 2020 schreef ze het boek *Waarom kan ik niet gewoon gelukkig zijn?* en vorig jaar verscheen het boek *Het verlaten individu*. Een boek waarin ze betoogt dat het individu God heeft verlaten en zelf als God in het midden van het universum is gaan staan. Hierdoor bestaat er geen van bovenaf vastgesteld goed en kwaad meer, en krijgen zonden vrij spel.

HET VERHAAL

In het boek vormen de zeven hoofdzonden (hoogmoed, luiheid, hebzucht, onmatigheid, lust, woede en afgunst) de rode draad van het verhaal waarmee Van Fenema probeert te vertellen wat de grote problemen van de huidige maatschappij zijn. Elk hoofdstuk heeft dezelfde opbouw: hoe de zonde terugkomt in de Bijbel, de Griekse mythologie en de hedendaagse kunst, waarna ze vertelt hoe de hoofdzonde zich manifesteert in de spreekkamer bij het individu en bij samenleving als geheel. Aan het einde van het boek voegt ze een nieuwe hoofdzonde toe: leegte. Volgens Van Fenema is leegte typerend voor onze tijd, en gevolg

van het losweken van 'oorspronkelijke verbintenissen' de afgelopen decennia. De grootste opdracht anno nu is om te genieten en te consumeren, maar dit kan de onthechte individu niet verlossen uit het voortdurende gevoel van leegte.

WAAROM WEL/NIET LEZEN

Als je op zoek bent naar concrete oplossingen kun je het boek beter op de plank laten liggen. Van Fenema wil de samenleving met dit boek een eerste aanzet tot bezinning geven, voordat het probleem wordt opgelost. Het boek biedt wel een goed overzicht van oude (bijvoorbeeld de Bijbel) en nieuwe bronnen (bijvoorbeeld recent verschenen films) om een aanzet te geven tot een beschouwing van de huidige tijd, met als interessante rode draad de zeven hoofdzonden.

**Het verlaten individu -
Waarom voelen we ons zo leeg?**
Esther van Fenema

Prometheus | 2022 | 276 pagina's
ISBN 9789044651591 | € 21,99

Arts en Crafts

RIANNE SLINGERLAND-BOOT

DE KUNSTENAAR MET HET MES

Prof. dr. Emil Abe van Slooten (1917-2009) was een befaamd en "hooggeacht" onco-

logisch chirurg, verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en het Nederlands Kanker Instituut/Antoni van Leeuwenhoek ziekenhuis. Hij stond echter ook bekend als 'de kunstenaar met het mes', vanwege zijn grote creativiteit in beeldende kunst. Een aantal collegae heeft een selectie hiervan (onder andere schetsen, pentekeningen, beelden) verzameld en in boekvorm onder bovengenoemde veelzeggende titel uitgegeven.

DE THEMATIEK

In veel (maar niet: alle) bijdragen worden dagelijkse en erg herkenbare ziekenhuis-afspraken weergegeven, voornamelijk afkomstig uit de operatiekamer. De meeste afbeeldingen zijn humoristisch en met een knipoog, maar sommige ook kritisch. Een aantal tekeningen gebruikte Emil van Slooten om zijn toespraken bij het afscheid van collega's te versieren. Zo wordt op de voorkant een operateur afgebeeld die een andere collega 'met kunst en vliegwerk' uit de brand helpt. Andere schetsen werden door Emil tijdens zijn voordrachten ingezet met een educatief doel; deze bestempelde hij als 'wakkerhoudertjes'.

OPVALLEND CITAAT

Dat Emil van Slooten niet alleen een beeldend kunstenaar is, maar ook over grote taalvaardigheid beschikt, blijkt wel uit onderstaand citaat. In een kort hoofdstuk over kankerchirurgie drukt hij zich als volgt uit: "Wil hij [de chirurg] goed werk leveren, dan is het van veel belang dat het monster niet wordt gealarmeerd, geen vermoeden krijgt van wat er zal gaan gebeuren en niet de kans krijgt guerilla-strijders uit te zenden. Toe- en afvoerlijnen moeten ergens ver weg onverhoeds worden afgesloten en met een grote omtrekkende beweging moet de vijand worden verwijderd, als een dief in de nacht die met zijn dekens nog om zich heen van zijn bed wordt gelicht. (...) Het is een toernooi, een steekspel met mes, naald en draad, het zelfgekozen strijdperk, waar die specifiek menselijke agressie zijn echte doel kan vinden." (p.163). Daarnaast verzong hij treffende nieuwe woorden zoals importantificatie (belangrijk doen) en michelinfenomeen (dikdoenerij).

WAAROM 'LEZEN'

Alhoewel het hele boek boeiend vakwerk laat zien, zijn met name de hoofdstukken

over de communicatiekrabbels (vanaf p. 92) en de beeldhouwwerken (vanaf p. 146) aanbevelenswaardig om te lezen en (vooral) te bekijken. Met dit zorgvuldig vormgegeven boek heb je (een) kunstige uitgave) in handen!

Arts en Crafts-
De kunst van Emil van Slooten
Emil van Slooten

Uitgeverij Komma | september 2018
152 pagina's | ISBN 9789491525759
€ 29,95

doorgebracht. De aanleiding van hun reis terug naar het verleden is dat zij de as van hun overleden moeder willen uitstrooien bij het huis. Het boek verspringt voortdurend tussen één verhaallijn uit het heden en één uit het verleden totdat deze tragisch bij elkaar komen.

WAAROM WEL/NIET LEZEN

Het is interessant om de drie verschillende jongens met hun eigen persoonlijkheid te zien ontwikkelen en om te observeren hoe ze alle drie anders reageren op dezelfde gebeurtenissen, zowel in het verleden als in het heden. Daarnaast weet Schulman je tijdens het lezen een onbestemd en onbehagelijk gevoel te geven zonder dat je precies kunt duiden waar het vandaan

komt. Maar het meest bijzondere aan het boek blijft het einde. Door de onthulling op de laatste bladzijde sta je bijna op het punt om het boek nogmaals te lezen om erachter te komen hoe het kan dat Schulman je het hele boek op het verkeerde been heeft gezet. Kortom: als je geïnteresseerd bent in levensverhalen en wilt kijken of Schulman jou ook op het verkeerde been kan zetten, is dit boek een aanrader.

De overlevenden
Alex Schulman

De Bezige Bij | 2022 | 240 pagina's
ISBN 9789403187518 | € 12,50

De overlevenden

MARJELLA OOSTEROM-EIJMAEL

DE AUTEUR & THEMATIEK

Schulman is schrijver, journalist en presenter van een populaire podcast in Zweden. *De overlevenden* is zijn eerste boek dat vertaald is naar het Nederlands. Eerder schreef hij vijf autobiografische boeken. Ondanks het feit dat *De overlevenden* geen autobiografie is, komen er wel thema's uit zijn eigen jeugd terug in het boek.

HET VERHAAL

Drie broers keren later in hun leven terug naar het vakantiehuis bij het meer waar ze als kind meerdere zomers hebben

EEN BEANTWOORD GEBED

IK VROEG OM KRACHT
EN GOD GAF ME MOEILIKHEDEN
OM ME STERK TE MAKEN.

IK VROEG OM WIJSHEID
EN GOD GAF ME PROBLEMEN
OM ME TE LEREN ZE OP TE LOSSEN.

IK VROEG OM VOORSPOED
EN GOD GAF ME HERSENS EN SPIEREN
OM MEE TE WERKEN.

IK VROEG OM MOED
EN GOD GAF ME ANGSTEN
OM TE OVERWINNEN.

IK VROEG OM LIEFDE
EN GOD GAF ME MENSEN MET MOEILIKHEDEN
OM TE HELPEN.

IK VROEG OM GUNSTEN
EN GOD GAF ME KANSEN.

IK KREEG NIETS WAAROM IK VROEG.
IK KREEG ALLES WAT IK NODIG HAD.

PATER DAMIAAN

Agenda

20-25 juni 2023

ICMDA World Congress 2023

Locatie: Arusha, Tanzania

Informatie: www.icmda.net

8-13 augustus 2023

**Interserve individueel
begeleide retraite**

Locatie: Gemeenschap De Hooge Berkt

Informatie: www.interserve.nl

12 oktober 2012

NPV Themadag

Thema: Psychische ziektebeelden

Locatie: volgt

Informatie: www.npvzorg.nl

Bovengenoemde data zijn onder
voorbehoud, Deo volente.

Voor meer informatie of
activiteiten in Nederland, zie:
www.cmf-nederland.nl

Voor overige internationale
conferenties, zie:
www.icmda.net